

NÁNÁSI LÁSZLÓ*

A népköztársaság ügyészségétől a köztársaság ügyészségéig**

*Államügyészség, népügyészség, ügyészség Magyarországon
1945–2003*

A több évszázados hagyományokon alapuló, majd a polgári államszervezet idején kialakított magyarországi ügyészség történetében 1945-ben új korszak kezdődött. A kezdetben továbbélő addigi megoldás néhány év elteltével a magyar állam politikai-közjogi jellegének megváltozásával egy új helyzetű és jelentős részben új feladatkörű szervezettel került felváltásra. Időlegesen párhuzamos apparátus is működött meghatározott bűncselekmények miatti eljárásokban. Az ország első írott alkotmányának megfelelően létrehozott ügyészség a következő évtizedekben a magyar állam politikai tartalmának megfelelően változott. A kialakult jogi megoldások a köztársaság 1989-es létrejötté után is meghatározóak maradtak, de változásokra is sor került, amelyek eredményeként az ügyészség a pártállam szervéből a jogállam egyik alapintézményévé vált és szerkezete 2003-ra rögzült.

1. Az államügyészség 1945–1953

1. Királyi ügyészségből államügyészség

A II. világháborúban vesztes Magyarországon a front átvonultával a helyükön maradt vagy a kitelepítésből, menekülésből visszatért bírósági, ügyészségi alkalmazottak a megszálló szovjet csapatok vagy a helyi néphatalmi szervek felhívására hozzákezdtek feladataik ellátásához. Ezt szemlélteti, hogy pl. Kecskeméten a városba visszatért ügyészségi elnök a polgármesteri hivatalban jelentkezett, s miután a szovjet „*politikai rendőrség közölte velem, hogy ellenem kifogása nincs és működésem mielőbbi megkezdését tartja szükségesnek, 1944. december közepén hivatali működésemet megkezdtem*”.¹

* főügyész, Bács-Kiskun Megyei Főügyészség

** Jelen tanulmány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Államtudományi Műhely keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem együttműködésével készült.

¹ Pl. Bajai Ügyészség 1945.El.1.B.El.103., Bajai Ügyészség iktatókönyve 1944: a város szovjet elfoglalása előtti utolsó iktatás október 19-én volt, melyet november 15-én követett az újabb: *Magyar Nemzeti Levéltár*

A munkavégzés országsherte nehéz körülmények között, a megszálló katonaság által igénybevett – jellemzően kórháznak használt – törvényszéki vagy más épületekben indult újra. Számos helyen az „ajtókat, bútorokat feltűzelték. Az igazságügyi hatóságok irattárai, könyvtárai, felszereléseit teljesen megsemmisültek”.²

Az egyes szervek magukat az 1944. december 21-én Debrecenben megalakult, magát az állami szuverenitás kizárólagos képviselőjévé nyilvánító Ideiglenes Nemzetgyűlés (INGy) által létrehozott Ideiglenes Nemzeti Kormány (INK) szervének tekintve folytatták munkájukat, annak Igazságügyi Minisztériumától (IM) várva irányításukat. Az új állami berendezkedés kiépítése során számos norma foglalkozott az igazságügyi szervekkel.³

A megváltozott politikai helyzet miatt *Az államhatalom gyakorlásával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről* szóló 539/1945. ME rendelet szerint az állami hivatalok címében a „királyi” jelzőt mellőzni kellett, majd *Az ügyészségek és az ügyészégi tagok elnevezésének megváltoztatása tárgyában* 1945. július 14-én kiadott 4730. ME rendelet megállapította, hogy a törvényszék mellett államügyészség, az ítélőtáblánál főállamügyészség, a Kúria mellett pedig Legfőbb Államügyészség működik.⁴

2. Politikai meghatározottság

1945-től egyre erősödtek a politikai szempontok az igazságügy kérdéseiben. A szovjet támogatást élvező kommunisták váltak az államélet meghatározóivá, akiknek teljes hatalomátvételét jelentette a szociáldemokratákkal való 1948. júniusi pártfúzió révén a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) megalakulása. Ezt az 1949. augusztus 20-i *A Magyar Népköztársaság Alkotmányáról* szóló, az új államot meghatározó XX. törvény (tv.) hirdette ki jogi formában: az 56. § (2) bekezdése megállapította, hogy a nép „élcsapata által irányított munkásosztály az állami és társadalmi tevékenység vezető ereje”.⁵ A politika jogot illető vezérgondolata és hivatkozási pontja a szocialista törvényesség lett, amely a „proletariátus diktatúrájának egyik igen fontos eszköze, ... biztosítja e diktatúra érvényesülését a proletariátus állama jogszabályainak betartásán keresztül”.⁶

A kizárólagos párt vezetőinek és szerveinek döntései határozták meg az állam és társadalom működésének, benne a jog alkotásának és alkalmazásának rendjét. Az 1949-53 közötti párthatározatok széleskörűen foglalkoztak az igazságügy kérdéseivel: számos döntés született a megbízhatatlannak minősített személyek eltávolításáról, a megfelelő munkaerő biztosításáról, a szervezet átalakításáról, az ügyészség jogállásáról, szerepéről, a szükséges kodifikációkról. Ezek közül az MDP Politikai Bizottságának 1950. október 19-i határozata volt a legmeghatározóbb, amely szerint az igazságügyi apparátus-

(MNL) Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Bajai Államügyészség iratai VII.15., Kecskeméti Igazoló Bizottság iratai XVII. 406.a. Szolnoki Törvényszék és Ügyészség 5002/1944. hirdetménye az 1944. december 12-i működés megkezdéséről, Hódmezővásárhely thj. város polgármestere 75/1945.: MNL Országos Levéltára (OL) Igazságügyi Minisztérium Debreceni iratok XIX-E-1-a.

² Ugyanott Békés vármegye alispánja 7/1945., Kecskeméti Törvényszék 1945.EI.I.A.1., Szegedi Törvényszék 1945.EI.XIX.A.59., Szekszárdi Ügyészség 1945.EI.25.D.7.

³ *Magyar Közlöny* 1945/1. 1.

⁴ Ugyanott 1945/11. 1., 1945/76. 3.

⁵ A külön nem jelölt jogszabályok forrása <https://shop.wolterskluwer.hu/>

⁶ NÉVAI LÁSZLÓ: *Az igazságszolgáltatás alapelvei Alkotmányunkban*. Jogtudományi Közlöny. 1950/7–8. 221. p.

nak az „Alkomány szellemében, a Párt vezető és irányító erejére támaszkodva, a Szovjetunió jogrendszerét, jogalkotását és tapasztalait szem előtt tartva, a proletárdiktatúra fokozott védelmét és erősödését kell szolgálnia”. E cél érdekében meghatározásra kerültek a feladatok és felállításra került a párt Adminisztratív Osztálya, többek között az igazságüggyel kapcsolatos kérdésekre.⁷

A párt döntéseket az állami szervek hajtották végre, az előírt jogot megalkotva. Ezek mikénti alkalmazásához a felügyeleti szervek adtak iránymutatást: az állásfoglalások, tájékoztatók, utasítások meghatározták az üldözés tárgyát, az üldözendő személyi kört, sugalmazva a személyes és élethelyzetek megítélését.⁸ Az eljárások irányításában részt vettek a megyei és helyi párt szervek. A pártbizottságok foglalkoztak az igazságügyi apparátus szerveivel, személyeivel – „hogyan viszonyulnak a népi demokráciához, a Párthoz” –, beszámoltatva vezetőiket, értékelve tevékenységüket, számukra általános és konkrét feladatokat megszabva, az ügyek mikénti kezelést meghatározva, így „hathatósan előmozdítva azok fejlődését”. Az MDP szervekre tartoztak személyi, a vezetőkről való döntések.⁹

3. Szervezeti átalakítások

Az INK által 1945. január 20-án Moszkvában kötött fegyverszüneti egyezmény 2. pontja kötelezte Magyarországot államszervezetének az 1937. december 31-i határok közé való visszavonására. Később az 1947. február 10-i párizsi békeszerződés csekély módosítással visszaállította a trianoni államhatárt. Ezek következtében az igazságszolgáltatási

⁷ A központi párt szervek határozatai pl. MDP Állampolitikai Bizottsága 1949. március 11. feljegyzése az ügyészi, a közjegyzői szervezet reformjáról, Titkárság 1950. április 26. javaslat az Adminisztratív Osztály megszervezésére: RÉVÉSZ BÉLA: *Az Igazságügyi Minisztérium története (1944–1990)* – A pártirányítás évtizedei, Magyar Közlöny- és Lapkiadó Kft. Budapest, 2018. 142–143. pp., 154. p. Titkárság 1949. március 16. az egyéves ügyészi és bírói jogi tanfolyam létesítéséről, 1949. szeptember 28. az új Btk. általános részének létrehozásáról, 1950. február 8. a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről, 1951. november 14. az IM kodifikációs munkájáról, 1953. április 15. a megbízhatatlan elemek eltávolításáról az igazságügyi apparátusból, Politikai Bizottság 1950. október 19. az igazságügyi apparátus átszervezéséről. A hivatkozott párt dokumentumok forrása <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/mdp-jegyzokonyvek>

⁸ Pl. IM tájékoztatók a disszidálási, feketevágásos, magzatelhajtásos ügyekben folytatandó ítélezési gyakorlatról, Határozat az anyagi büntetőjog körébe tartozó elvi jelentőségű utasítások revíziójáról: HORVÁTH IBOLYA – SOLT PÁL – SZABÓ GYÖZŐ – ZANATHY JÁNOS – ZINNER TIBOR: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. 1. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1992. 300–301. pp., 304. p., 352–361. pp., 434–436. pp. IM utasítások a tiltott határátlépési, bér- és normacsálási, árufelhalmozási és spekulációs ügyekben folytatandó ítélezésre, a termények engedély nélküli szállításával elkövetett bűncselekmények, a termelőszövetkezeti csoportok elleni izgatások üldözésére, a kulákelszámoltatási ügyekben követendő ítélezésre, állásfoglalás a gazdasági bűncselekményekkel kapcsolatos egyes vitás kérdésekben, IM tájékoztató a mezőgazdasági termeléssel összefüggő bűncselekményeknél az osztályhelyzet figyelembevételéről, az ipari dolgozók által elkövetett bűncselekményeknél követendő eljárásról, a terv ellen irányuló bűncselekmények szigorú megtorlásáról. Uo. 4. kötet. 1995. 318 p., 322–323. pp., 326–327. pp., 342. p., 348–349. pp., 363. p., 374–375. pp., 380–381. pp., 384–385. pp., 396–397. pp.

⁹ Pl. az MDP Központi Vezetőség Adminisztratív Osztályának állásfoglalása a beszolgáltatással összefüggő eltérő bírósági gyakorlat megszüntetésére. Uo. 370–371. pp. IM 1952. május 22. jelentése a Politikai Bizottsághoz az 1950-ben hozott határozatok végrehajtásáról. Titkárság 1952. augusztus 27. határozata az IM-mel kapcsolatos hatásköri listáról. Jelentés a Szolnok megyei igazságügyi hatóságok munkájáról 1952. január 15.: MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára (JNSZML) MDP-MSZMP iratok XXXV. 39.

szervek területe visszaállt a revízió előtti állapotába.¹⁰ A közvádloi szervezetet illetően így néhány évig a Legfőbb Államügyészségen túl 5 főállamügyészség és 23 államügyészség működött a bíróságok mellett.

Az alkotmány 29. § (1) és a 30. § (1) bekezdései új államigazgatási beosztást és szervezetet írtak elő: az ország megyékre, járásokra, városokra, községekre tagozódik, ahol az államhatalom helyi szerveiként tanácsok működnek, az igazságszolgáltatást pedig a 36. § szerint a Legfelsőbb Bíróság, a felső-, a megyei, a járás- és a különbíróságok gyakorolják.

Ennek végrehajtásaként az igazságügyi szervezet átalakítását kimondó, a testületi államfő szerepét ellátó Elnöki Tanács 1949. évi 9. törvényerejű rendelete (tvr.) szerint a Kúria Legfelsőbb Bíróság, az ítélőtáblák felső-, a törvényszékek pedig megyei bíróságok név alatt folytatták működésüket. Az államügyészi szervek a megfelelő bírósági szint mellett tevékenykedtek tovább.

A járásbíróságoknál működő ügyészségi szervezetet *A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről* 1949. évi XI. tv. határozta meg: a 29. § kimondta, hogy az addigi ügyészségi megbízotti intézmény megszűnik, itt a vádat az államügyészség vagy az igazságügy-miniszter által kijelölt bírósági fogalmazó képviseli. A részleteket az 1949. szeptember 24-én kiadott 72.000. IM rendelet tartalmazta, amely meghatározta a közvád képviselővel összefüggő szervezeti, ügyviteli szabályokat.¹¹ Eszerint a tennivalókat a járásbírósági közvádlo végezte, akinek megnevezése a hivatali székhelyéhez igazodott. E vádhatóság szervezeten kívül az államügyészséghez tartozott, amelynek területén a járásbíróság feküdt, felette az államügyészség vezetője gyakorolta a felügyeletet. Eljárási szempontból a 4172/1949. (VII. 31.) Korm. rendelet 16. §-a szerint ugyanazon jogok illeték, köteleességek terheltek, mint az államügyészséget a törvényszéki eljárásban. Határozatai ellen a főállamügyészhez lehetett folyamodni.

Az új szervezés során *A megyék nevének, székhelyének és területének megállapítása tárgyában* kiadott 4343/1949. (XII. 14.) MT rendelet 19 egységet hozott létre, és egyszerűsítve az addigi beosztást. Erre figyelemmel *Az egyes megyei bíróságok és járásbíróságok megszüntetéséről, székhelyük és területük megváltoztatásáról, valamint új megyei bíróságok és járásbíróságok felállításáról* szóló 1950. évi 7. tvr. az igazságügy-minisztert felhatalmazta, hogy az államigazgatás átszervezésével és az igazságszolgáltatás újjászervezésével kapcsolatban 1951. december 31-ig a címében meghatározott feladatokat teljesítse.

Ezt követően sorra jelentek meg azon rendeletek, amelyekkel a sátoraljaújhelyi, kálcsai, nagykanizsai, soproni megyei bíróságok és államügyészségek megszüntetésre, területük pedig valamely szomszédos szervezethez beosztásra került.¹² Az átalakítást *A törvénykezési területbeosztás tárgyában* kiadott 177.000/1950. (XII. 10.) IM rendelet koronázta meg. Ez megszüntette a bajai megyei bíróságot és államügyészséget, területükre a kecskeméti szervek illetékességét kiterjesztve, viszont ezeknek az addigi bajai területre kiterjedő illetékességgel kirendeltségeit hozta létre. A rendelet Komárom me-

¹⁰ Kihirdette az 525/1945. ME rendelet: Magyar Közlöny 1945/9. 1–2. pp., majd törvényerőre emelte az 1945. évi V. tv. A békeszerződést az 1947. évi XVIII. tv. cikkelyezte be.

¹¹ Magyar Közlöny 1949/198–199., 1637–1640. pp.

¹² 22.500/1950. (IV. 1.), 22.600/1950. (IV. 19.), 38.200/1950. (VI. 7.), 38.300/1950. (VI. 7.) IM rendelet.

gyére új megyei bíróságot és államügyészséget állított fel Esztergom székhellyel. A mellékletben meghatározásra került, hogy az egyes járások, városok mely járás- és megyei bíróságokhoz, valamint államügyészségekhez kerültek beosztásra.

Az 1950. évi IV. tv-nyel történt alkotmánymódosítás a felsőbbbíróságokat és a főállamügyészségeket 1950. december 31-ével megszüntette: ezt az igazságügyi szerkezetnek a tanácsrendszerrel összhangba hozása követelte meg, amelyben nem létezett e regionális szerveknek megfelelő területi egység.

Az 1950. december 10-én kihirdetett *Az igazságügyi szervezettel kapcsolatos hatásköri és eljárási szabályok módosításáról* szóló 46. tvr. véglegesítette a vádhatóság szerkezetét: a járásbírói köztársasági határozata, intézkedése elleni jogorvoslatnak az államügyészség elnökéhez volt helye, míg annak döntései ellen a legfőbb államügyészhez lehetett fordulni, a felettesnek pedig utasítási joga volt az alárendelt szervhez. A végrehajtási 177.600/1950. (XII. 20.) IM rendelet 1. § (2) bekezdése szerint a főállamügyészségi feladatok az államügyészségekre szálltak.

A továbbiakban kisebb változások történtek az így kialakított szerkezeten: a 89/1952. (IX. 27.) MT rendelet megszüntette a kecskeméti megyei bíróság és államügyészség bajai kirendeltségeit, továbbá néhány járásbírói létesítéssel került sor, ahol közvándlók is működtek.¹³

4. Szolgálati viszonyok

Az INK az államszervezet működésének megindítása érdekében 1945. január 4-i 16. ME rendeletével előírta a közalkalmazottak szolgálatfoglalásra jelentkezését, amelynek az érintettek eleget is tettek.¹⁴

Az alkalmazást alapvetően befolyásolta az új államhatalom bázisát adó, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba (MNFF) tömörült pártok december 3-án meghirdetett programja, amely szerint az állami szerveket „meg kell tisztítani a ... népellenes elemektől”. Ennek megfelelően az 1945. január 4-i 15. ME rendelet határozott a közalkalmazottak igazolásáról, melynek célja az 1. § szerint annak megállapítása volt, hogy az 1939. szeptember 1-je utáni magatartásuk „sértette-e a magyar nép érdekeit”. Ennek során megvizsgálásra került politikai megbízhatóságuk és múltbeli ténykedésük annak érdekében, hogy az érintettek „ne tölthessenek be olyan pozíciókat, ahol csak kerékkötői vagy szándékos szabotálói lehetnének egy népi ország kialakulásának”. Így az igazolási eljárás, mint az „alkalmatlanokat kiselejtező tényező” működött.¹⁵

¹³ Pl. 66/1952. (VIII. 9.), 103/1952. (XI. 23.), 40/1953. (VII. 28.) MT rendeletek járásbírói létesítéséről Füzesabonyban, Mezőtúron, Komlón, 58/1952. (VI. 28.) MT rendelet a kunhegyesi járásra illetékes járásbírói székhelyének Abádszalókról Kunhegyesre áthelyezéséről.

¹⁴ Magyar Közlöny 1945/1. 4–5. pp. Pl. Szegedi Államügyészség 1946.El.1.A.11., Szolnoki Államügyészség 1946.El.1.A.9., Veszprémi Államügyészség 1946.El.1.A.4.: OL IM Elnöki iratok XIX-E-1-b. Magyar Közlöny, 1946. november 29. 1. szerint az igazságügy-miniszter 37 menekült államügyészt helyezett át a megmaradt szervekhez.

¹⁵ IZSÁK LAJOS – NAGY JÓZSEF: *Magyar történelmi dokumentumok 1944–2000*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 2004. 24. p. Igazságügyi Közlöny 1945. 2–5. pp. AMBRUS JÓZSEF – SZOLD FERENC: *A népbírói igazolási fellebbviteli tanácsok joggyakorlata*. Politzer. Budapest, 1945. 3. p.

Az eljárást a fővárosban a minisztériumonként, vidéken a járásbírói székhelyeken szervezték, az MNFF által delegált tagokból álló bizottságok végezték.¹⁶ Ez az igazolás alá vont nyilatkozata vagy tárgyalás eredményeként az érintettet vagy igazoltnak nyilvánította, vagy népbíróságra tartozó cselekmény felmerültekor ideutalta, illetve fegyelmi jellegű intézkedést – állásvesztés, áthelyezés, előléptetésből kizárás – szabott ki.¹⁷ A döntés ellen eredetileg a szakminiszterhez, majd a népbírósághoz lehetett fordulni.¹⁸

Ilyen eljárás eredményeként történt változás a legmagasabb ügyészi tisztségben: az IM Igazoló Bizottsága 1945. május 6-án az 1944 szeptemberében a kormányzó által kinevezett Mendelényi László koronaügyészt nyugdíjazásra ítélte. Helyébe legfőbb államügyészként a kommunista pártvezető Rákosi Máttyás 1935-ös büntetőperének egyik védője, Domokos József lépett szeptember 1-jével.¹⁹

A régi apparátust *Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezésekről* szóló 5000. és az azt végrehajtó 5700/1946. ME, valamint az igazságügyi hatóságok „létszámcsökkentése és az antidemokratikus elemektől való megtisztításáról” szóló 18.667/1946. IM rendeletek alapján lebonyolított ún. B-listázás tizedelte meg. Ennek során el kellett bocsátani azokat, akiknek „hivatali működése az ország demokratikus szellemű átalakítását” nem szolgálja, valamint az alkalmatlanokat. A döntéseket az IM-ben alakított bizottság hozta jogorvoslat nélkül.²⁰

Az igazságügyi szerveknél az elbocsátásokat *Az ítélőbírák áthelyezésének, úgyszintén az ítélőbírák és az államügyészségi tagok végelbánás alá vonásának átmeneti szabályozásáról* szóló 1948. évi XXII. tv. koronázta meg: a 3. § (1) bekezdése felhatalmazta a minisztert bármely bíró és államügyész eltávolítására 1949. december 31-ig.

Mind ezek eredményeként 1951 végéig 395 bíró és 133 ügyész került elbocsátásra. Az MDP Titkársága a megfelelőbb állomány érdekében 1953. április 15-én további meghatározott számú „osztályidegen” és „politikailag megbízhatatlan” személy azonnali eltávolításáról döntött. A tisztogatások következtében így az 1953. augusztus 1-jei állapot szerint a 438 államügyészből 231 (53%) kezdte pályáját még 1945 előtt, a mun-

¹⁶ *Tisztogatás az igazságügyi fronton*. Népszava, 1945/78. 4. p.

¹⁷ Pl. koronaügyész-helyettes elítélésére lásd NÁNÁSI LÁSZLÓ: *Aki Rákosit, Kádárt és Szalásit vádolta – Dr. Miskolczi Ágost élete, működése és üldöztetése*. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/teljes_szamok/2012_4.pdf

¹⁸ Pl. a 46.872/1945. IME döntés feddésre változtatta a Szegedi Igazoló Bizottság előléptetésből kizárásról szóló határozatát azzal a szegedi államügyésszel szemben, aki 1944. októberében – már a város szovjet megszállása után – két nyilassal szemben megszüntette a büntetőeljárást, mivel „szívvel-lélekkel a magyar demokrácia szolgálatába állt, ... a szegedi bíróság és ügyészség működésének megindulása főképp az ő érdeme”: OL XIX-E-1-b. A Budapesti Népbíróság Nb.Ig.II.IV.S.1459/1945. határozata igazoltra változtatta a szolnoki bizottság állásvesztést kimondó döntését azon államügyész ügyében, aki 1944 októberében beregszászi elnökként a szerv és a fogház pénzét, értékeit a szovjet hadsereg elől Budapestre vitte, azokat az IM-ben leadta, s szolgálati helyén 1944 tavaszán egy német tiszttel jó viszonyban volt. A népbíróság szerint a vagyontárgyakat illetően ez volt a kötelessége, a német hadbíróval való érintkezés pedig udvariassági gesztus volt: *Budapest Főváros Levéltára* (BFL) Budapest 128/b. 548. számú Igazoló Bizottság (IM) iratai XVII.1505. Az igazolási eljárásokat a 11.200/1948. Korm. rendelet szüntette meg: *Igazságügyi Közlöny*, 1948/10. 530. p.

¹⁹ BFL XVII.1505. 2709/1945.IME: OL Legfőbb Államügyészség Elnöki iratai XX-2-a. Magyar Közlöny, 1945/116. 1. p.

²⁰ Uo. 1946/113. 1–2. pp. 1946/119. 1–3. pp. 18.667/1946. IM: OL XIX-E-1-b.

kás, paraszt származásúak aránya 32,9%-ra változott, végzettségük 71%-ban egyetem, a többinek pedig akadémia volt.²¹

A teljes politikai váltás következtében megszűnt *A birói hatalomról* szóló 1869:IV. törvénycikk (tc.) 11. §-ában foglalt, a párt és szakszervezeti tagságot tiltó rendelkezés érvényesülése, amelyet az 1871:XXXIII. tc. 16. §-a az ügyészekre is kiterjesztett. E szabályokat az igazságügy-miniszter 1945. március 6-i leirata negligálta azzal, ha pártokba lépnek be, ez ellen észrevételt nem tesz. Majd a március 8-i 538. ME rendelet szabályozta a pártok és a szakszervezetek működésében való részvételt: a 3. § a bírák, így az ügyészek számára is engedélyezte a tagságot, annyi megszorítással, hogy pártban tisztséget, megbízást nem vállalhattak, szervező tevékenységet nem fejthettek ki. Ennek megfelelően az igazságügyi szervek állományának jelentős része ekkor valamely párt, továbbá a közalkalmazottak szakszervezetének tagja lett. Az Alkotmány kihirdetése után az 1949. évi 9. tvr. 7. §-a megszüntette a párttagsággal kapcsolatos megszorítást. Megalakultak az MDP munkahelyi szervezetei, 1953 augusztusára az államügyészek 47%-a párttag lett, a vezetők a területi pártszervekben is funkciót kaptak. A munkahelyeken rendszeressé váltak az ideológiai-politikai képzések.²²

Ezen évek politikai, közjogi változásainak megfelelően többször módosult az ügyészek kinevezési jogköre. Az INGY 1944. december 21-i határozata szerint az államfőt megillető jogkört a VI. fizetési osztályig bezárólag az igazságügy-miniszter, az V-től – pl. koronaügyész, főállamügyész – felfelé pedig a miniszterelnök gyakorolta. A köztársaság kikiáltása után az utóbbiakat az 1946. évi I. tv. 14. §-a szerint a köztársasági elnök nevezte ki. A népköztársaság deklarálása után az 1949. évi 9. tvr. 3. § a) - c) pontjai szerint az Elnöki Tanács jogkörébe tartozott a legfőbb államügyész és a főállamügyészek kinevezése, míg helyetteseiket és az államügyészségek elnökeit a minisztertanács, az ügyészeket pedig az igazságügy-miniszter nevezte ki.²³

Az 1949. évi 9. tvr. 9. §-a ügyészségi fogalmazói állásokat rendszeresített a szervezetben, akikre a bírósági fogalmazókra vonatkozó szabályok voltak az irányadóak.

A politikai, közjogi változások az alkalmazottaknál új eskü, illetve fogadalom letételét követelték. Ennek során – a hagyományoknak megfelelően – tartalmilag megfogadták a jogszerű, pártatlan, lelkiismeretes munkavégzést, továbbá az aktuális hatalomhoz való hűséget: a 17/1945. ME szerint az INGY-hez és az INK-hoz, a köztársasághoz,

²¹ IM 1952. május 22. jelentése a Politikai Bizottsághoz az 1950-ben hozott határozatok végrehajtásáról, Titkárság 1953. április 15. határozata a megbízhatatlan elemek eltávolításáról az igazságügyi apparátusból. ZINNER TIBOR – KOCZKA ÉVA – PÁLVÖLGYI FERENC – TÓTH BÉLA: *Megfogyva és megtörve – Évtizedek és tizedelések a jogászvilágban 1918–1962*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest, 2005. 494. p.

²² 45.977/1945. IM: OL XIX-E-1-a. Magyar Közlöny, 1945/11. 1. p. SzDP Országos Igazságügyi Pártszervezet Központi Titkársága kimutatása a Kúria épületi pártcsoportok névsoráról: OL Szociáldemokrata Párt Közigazgatási Osztály iratai M-KS 283-27. ZINNER et al.: *Megfogyva...* 494. MDP Pest Megyei Bizottsága 1953. május 29. ülése: MNL Pest Megyei Levéltára (PML), MDP Pest Megyei Bizottsága iratai, XXXV.1. Jelentés a Szolnok megyei igazságügyi hatóságok munkájáról: JNSZML XXXV. 39.

²³ Pl. a köztársasági elnök az igazságügy-miniszternek a miniszterelnök útján tett előterjesztésére kinevezte főállamügyésszé dr. Lee Tibor legfőbb államügyészi helyettesét a Budapesti Főállamügyészséghez: *Igazságügyi Közlöny*, 1948/7. 395. p.

majd a népköztársasághoz pedig az 1850/1946. ME, illetve a 4288/1949. (220) MT és a 90.000/1949. (232) IM rendeleteknek megfelelően.²⁴

Az 1945-53 közötti években a kormányzat többször rendezte az államügyészségi dolgozók javadalmazását. Megmaradt a korábbi, a beosztástól és a szolgálati időtől függő fizetési osztályok és fokozatok rendszere, valamint a bírakkal együttes besorolás megoldása. Az 1950. október 19-i MDP határozat szerint a „*bírói és ügyészi illetményeket úgy kell megállapítani, hogy azok a megfelelő tanácsoknál megállapított illetményekkel álljanak arányban*”.²⁵

5. Az akadémisták

Az MDP szerint az igazságügyi szervek állományában a létszámcsökkentési eljárások ellenére lényegi változás nem történt. Az egyetemi oktatási, a joggyakorlati képzési és a szakvizsga követelmények pedig akadályozták az „*állam büntető hatalmát képviselő és megvalósító bírói és ügyészi kar*” kedvezőbb kialakítását: ezért a Titkárság 1949. március 16-i ülésén határozott az egyéves ügyészi és bírói jogi tanfolyam létesítéséről. Ide elsősorban „*munkaskáderek*” voltak felveendőek, akiknek „*mozgalmi múltja és tapasztalata, ideológiai fejlettsége*” valószínűsíti, hogy alkalmasak az igazságügyi kar politikai szempontból való felfrissítésére. A határozat döntött a képzés rendjéről, az intézmény felállításával kapcsolatos feladatokról.²⁶

Ennek megfelelően *A büntetőbírói és államügyészi akadémia létesítése tárgyában* kiadott 4181/1949. (VIII. 6.) Korm. rendelet szerint a „*népi származású dolgozók*” a feladatok ellátásához szükséges ismereteket és képesítést – társadalomtudományi előképzés után – a fennállott szabályoktól eltérően szerezhették meg.²⁷ A tanfolyam során a hallgatók büntető anyagi és eljárási jogból, igazságügyi szervezetből, ügyviteli szabályokból és egyéb jogi ismeretekből kaptak képzést, amely őket bírói és államügyészi működésre alkalmassá tette. (Az intézményt *Bírói és Államügyészi Akadémia* néven a 265/1950. (XI. 4.) MT rendelet átszervezte.)

Az intézménybe felvettek – köztük jelentős arányban nők – szállást, ellátást, illetményt, családi pótlékot kaptak. A képzésüket négyhetes előkészítő alapozta meg azért, hogy „*csökkentse az indulásnál mutatkozó színvonalkülönbséget*”, megtanítsa a jegyzetkészítést, a tanulás módszereit. Az egész napos foglalkozások során az ideológiai előadások célja volt, hogy „*átfogó képzést adjon a marxizmus-leninizmus valamennyi alapvető kérdésében*”, mivel a „*jogász-pálya döntő mértékben politikai pálya, a társadalom, ... az emberek nevelésének munkaterülete, ahol csak az állhatja meg jól a helyét, ... akít osz-*

²⁴ Magyar Közlöny, 1945/1. 4–5. pp. Igazságügyi Közlöny, 1946/2. 60. p., 1949/10. 578–579. pp., 1949/11. 666–667. pp.

²⁵ Pl. 2500/1945. ME a közszolgálati illetmények és nyugellátások rendezéséről, 10.580/1947. Korm. az ítélőbírák és az államügyészek státusának visszaállítása tárgyában: Magyar Közlöny 1945/54. 1–5. pp., 1947/196. 2467–2469. pp. 7000/1951. (IV. 10.) IM, Politikai Bizottság 1950. október 19. az igazságügyi apparátus átszervezéséről.

²⁶ IM javaslat az MDP Titkárságához ügyészi tanfolyamok megszervezésére 1949. március 14.

²⁷ A nem sokkal később kiadott 4302/1949. (XI. 3.) MT rendelet a joggyakorlat és az egységes bírói és ügyvédi vizsga tárgyában, s az ezt végrehajtó 84.000/1949. (227) IM rendelet lényegileg fenntartották a polgári korban kialakult megoldásokat: Igazságügyi Közlöny, 1949/11. 628–635. pp.

tályharcos, öntudatos szellemben nevelnek”. Az elméleti képzésen túl a hallgatók gyakorlatokat végeztek, ahol iratszerkesztést, tárgyalási szerepet, magatartást tanultak.²⁸

A vizsgát követő oklevél a bírák és az államügyészek számára megszabott elméleti és gyakorlati képzés hatályával bírt. A végzettek azonnal beosztást nyertek, számosan rövid időn belül vezetők lettek.²⁹

Az MDP Politikai Bizottsága 1954. április 14-én megállapította, hogy a változtatások eredményeként az egyetemeken már többségében munkás és paraszt származású hallgatók szereznek végzettséget, ezzel a „szakkáder szükséglet” biztosított. Így az 50/1954. (VIII. 1.) MT rendelet az év október 1-jével megszüntette az akadémiát. Korábban a 19/1953. (V. 8.) MT rendelet lehetővé tette a végzettek továbbtanulását az egyetemek állam- és jogtudományi karain, amit levelező szakon végeztek el. Az itteni tanulmányi időbe egy év beszámításra került.³⁰

6. Eljárási feladatok és a jogalkalmazás

Az 1945-53 közötti időszakban az államügyészség feladatainak döntő többségét az 1896:XXXIII. tc-vel megállapított bűnvádi perrendtartásban foglaltak ellátása tette ki. Az évtizedek során számos módosítással érintett kódexben változást jelentett, hogy az 1949. évi XI. tv. 82. §-a szerint a legfőbb államügyész a bíróság törvénysértő határozata (intézkedése) ellen nem a jogegység, hanem a törvényesség érdekében élhetett perorvoslattal. A legfőbb államügyész jogkörét még korábban bővítette a katonai felsőbbrendű katonai bűnvádi perrendtartásban a honvéd koronaügyészt megillető hatáskört ráruházta. Az 1950. évi 12. tvr. megszüntette a vizsgálatot: a 2. § az előkészítő eljárás során azon cselekményeket, amelyeket addig a vizsgálóbíró vagy a járásbíróság végzett, az államügyészségre, illetve a járásbírósági közbíróra ruházta.

A kódexek megújítása során 1952. január 1-jén lépett hatályba *A büntető perrendtartásról* szóló 1951. évi III. tv. (Bp.), melynek 38. §-a az ügyész köteleességévé tette, hogy a „Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendjének, függetlenségének és biztonságának s a dolgozók jogainak védelmében a bűncselekményeket üldözze”.³¹ A befejezett nyomozás alapján a nyomozó hatóság ügyészi jóváhagyással emelt vádat. Közbíróként az ügyész járt el, s az ügyben felmerülő minden kérdésben indítványt tehetett a bíróságnak. A vádat elejthette, módosíthatta. Az eljárások során a helyi államha-

²⁸ Dr. Lekrinszki Ferenc (1928) nyugalmazott kiskunhalasi vezető ügyész közlése és leckekönyve. Büntetőbírói és államügyészi akadémia Igazságügyi Közlöny, 1949/9. 565. p. SKORKA GYÖRGY: *A jogi oktatás új módszerei a Büntetőbírói és Államügyészi Akadémián*. Jogtudományi Közlöny, 1950/15–16. 479–481. pp. Az ügyész elvtársnő – Szabad Ifjúság, 1954/90. 2. p.

²⁹ Pl. a vizsgáját 1953. április 10-én letévő Lekrinszki Ferencet az igazságügy-miniszter már aznap kinevezte a Szegedi Államügyészségre. Az 1953. május 6-i Igazságügyi Közlöny 112. szerint 71 fő kapott kinevezést 20 államügyészséghez. A kecskeméti államügyészség új vezetőjének beiktatása Jogtudományi Közlöny 1951/10. 636. p.

³⁰ Dr. Lekrinszki közlése.

³¹ A Bp-nek az 1954. évi V. tv-nyel módosított 136. §-a tette majd az ügyészt a nyomozás során jogorvoslati szervvé: a nyomozó hatóság határozata ellen, továbbá annak intézkedése vagy mulasztása miatt hozzá lehetett panaszt tenni.

talmi és az államigazgatási szervek az ügyészi megkeresést teljesíteni tartoztak. A részletszabályok szerint a nyomozást az ügyész elrendelhetette, míg kizárólag ő tagadhatta, szüntethette meg. A letartóztatásról a vádemelésig a nyomozó hatóság vagy az ügyész döntött. A jogorvoslatok elbírálása a letartóztatásnál bírói hatáskörbe tartozott, míg az ügyésznek a nyomozás során hozott határozata, intézkedése vagy azok elmulasztása miatti a szervezeti közvetlen felettesre tartozott. A vádiratnak tartalmaznia kellett a bűncselekmény – *A büntetőtörvénykönyv általános részéről* (Btá.) szóló 1950. évi II. tv. 1. §-ával fogalmi elemmé tett – társadalmi veszélyességének megítéléséhez szükséges személyi és tárgyi körülményeket.

A korábbi jogrendből fennmaradt a kihágás intézménye, amely elbírálásának szabályai *A kihágási bíróságokról és azok eljárásáról* szóló 1951. évi 35. tvr-rel megváltoztak. Az eljárás a tanács végrehajtó bizottsága elnökének, illetve a rendőrségnek a hatáskörébe tartozott. A tvr-rel az államügyész új jogkört kapott: a 15. § szerint a területén működő kihágási bíróságok működésének törvényessége felett hivatalból őrködött. Ennek során az ügyiratokba betekinthetett, az eljárást azok megküldése iránt megkereshette. A határozat ellen a büntetőeljáráshoz hasonlóan fellebbezéssel élhetett a terhelt javára, terhére. A törvényt sértő jogerős döntés ellen a törvényesség érdekében jogorvoslatot nyújthatott be, amelyet a belügyminiszter által alakított Kihágási Tanács bírálta el ülésén. A tvr. végrehajtásáról szóló 59/1952. (VII. 1.) MT rendelet szerint erről a Budapesti Államügyészséget kellett értesíteni. Itt az államügyész tanácskozási joggal részt vehetett, felszólalhatott és indítványt tehetett, de az a Tanácsot nem kötötte.

Hatásköri bővítést jelentett az új polgári perrendtartást megállapító 1952. évi III. tv. (Pp.) 2. § (1) bekezdése: az állam és egyes dolgozók érdekében az ügyész jogosulttá vált per indítására vagy abban bármely szakban s fél érdekében fellépni. A 270. § alapján a legfőbb ügyész a jogszabályt sértő eljárást befejező vagy felfüggesztő jogerős határozat ellen a törvényesség érdekében perorvoslattal élhetett. A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. tv. 15. § (1) bekezdése az addigiaknak megfelelően érvénytelenítési kereset indítására – némi megszorítással – az ügyészt is jogosítottá tette.

Ezekben az években tömegével keletkeztek büntetőjogi normák.³² A hatalmasra duzzadt joganyag egységes szerkezetbe foglalását az IM 1952. augusztusára végezte el, kiadva *A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása* című gyűjteményt (BHÖ): ez kódexszerűen rendezve tartalmazta a Btk-nak a Btá-val megállapított általános részét, az ezt hatályba léptető és a fiataalkorúakra vonatkozó 1951. évi 31. és 34. tvr-eket, másrészt különös részként 493 pontba foglalva, továbbá függelékként a hét évtized születt, az egyes tényállásokat megállapító normákat. A mű előszava kijelölte alkalmazásának irányát azzal, hogy az „*összeállítás csak úgy töltheti be szerepét, ha olyan jogalkalmazók kezében válik fegyverré, akik a szovjet szocialista jogászok példája nyomán, a marxizmus-leninizmus tanításaival felvértezve, büntető igazságszolgáltatásunkat az ellenség felé sújtó karrá, a dolgozók felé pedig a fegyelemre nevelés eszközévé tudják tenni*”.³³

³² NÁNÁSI LÁSZLÓ: *A Rákosi-korszak büntetőjog alkotása*. In: Fodor Veronika – Gecsényi Patrícia – Hollósi Gábor – Kiss Dávid – Ráczné Baán Krisztina – Rácz János (szerk.): ZINNER 70 – Egy élet az (i)gazságszolgáltatás kutatásának szolgálatában 404–413. pp. Budapest Írott Szó Alapítvány. Magyar Napló 2018.

³³ *A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása*. Jogi és Közgazdasági Könyvkiadó. Budapest, 1952. 15–283. pp.

Az MDP a büntetőjog alkotását és alkalmazást a hatalmi politika és a társadalomirányítás eszközeként működtette.³⁴ A korszakot jellemzi azon államügyészségi vezetői kijelentés, miszerint az igazságszolgáltatás „feladata, hogy a szocialista törvényesség talaján a forradalmi célszerűsége figyelemmel az ellenség támadásait hárítsa el, biztosítva a szocializmus építésének zavartalanságát”.³⁵

A kriminalizált társadalom – 1949. évi népszámlálás szerinti 9,2 millió fős – népességéből tömegek kerültek eljárások alá. Legszámosabbak a kihágásiak voltak pl. 1950-ben 480.000 ügy.³⁶ A Rákosi hatalmának csúcspontját jelentő 1952-ben január - szeptember között 685.981 fővel szemben indult eljárás, majd a büntetőbírók 147.821 vádlott ügyét tárgyalták, 101.422 embert elítélve: tényleges szabadságvesztésre 33.063 (32,6%), felfüggesztettre 22.921 (22,6%), pénzbüntetésre 40.569 (40%), javító-nevelő munkára 4.868 főt (4,8%). A kihágási bíróságok ekkor 538.160 személlyel foglalkoztak, akikből elzárást kapott 8360 (1,5%), pénzbüntetést 529.800 fő (98%). Egy összegzés szerint 1949 januárja és 1956 októbere között 709.273 embert ítéltek el a büntetőbírók.³⁷

II. A népügyészség 1945-1950

1. A népbíraskodás politikai, jogi alapjai

Az országban a háborút követő néhány éven át a büntető ítélkezésnek egy külön formája, a népbíraskodás működött a háborús és népellenes bűncselekmények miatti eljárásokban, amely kiterjedt más, politikailag fontos ügyek elbírálására is.

A fegyverszüneti egyezmény 14. pontja előírta, hogy Magyarország közreműködik a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és a felettük való ítélkezésben. Később a párizsi békeszerződés 6. cikke azt mondta ki, hogy Magyarország megteszi a szükséges lépéseket a háborús bűnökkel, valamint a béke vagy az emberiség ellen elkövetett bűnök elkövetésével, elrendelésével, avagy az ilyenekben való részességgel vádolt személyek felelőségre vonásával kapcsolatban. A szerződést becikkelyező 1947. évi XVIII. tv. indokolása szerint viszont az országnak „arra való joghatósága, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak által ki nem kért háborús és népellenes bűnösök felett való ítélkezésben maga is közreműködjék, továbbra is fennmarad”.

A belpolitikában a kommunista párt 1944. november 30-i nyilatkozata szólt a felelősségre vonásról, amelyet az MNFF pártjainak december 3-i programja átvett: eszerint a „hazaárulókat, a felelős bűnösöket le kell tartóztatni és átadni az erre a célra létesítendő népbíróságoknak”. Ennek megfelelően az INK december 22-i nyilatkozata ki-

³⁴ GYARMATI GYÖRGY: *A Rákosi-korszak – Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon 1945–1956.* ÁBTL – Rubicon. Budapest, 2013. 248–277. pp.

³⁵ Pest Megyei Államügyészség vezetőjének felszólalása az MDP Pest megyei választmánya 1952. január 10-i ülésén: PML XXXV.1.a.

³⁶ MDP Titkárság 1951. szeptember 5. határozat a kihágási bíraskodás megjavítására.

³⁷ HORVÁTH et al.: *Iratok...* 1. kötet 372–373. pp., 380. p. ZINNER TIBOR: *Minden bírósági ügy az osztályharc egy epizódja.* Jogtörténeti Szemle 2006/3. 13. p.

mondta, hogy „felelősségre vonja a hazaárulókat”, s erről az 1945. január 25-i *A népbíráskodásról* szóló 81. ME rendeletével (Nbr.) döntött, amelyet az év során többször kiegészített, módosított: a legjelentősebb változást az 1945. május 1-jei 1440. ME rendelet (Novella) hozta.³⁸

A kormány 1945 szeptemberében az INGY elé terjesztette a legfontosabb rendeleteinek törvényerőre emeléséről szóló javaslatait. A népbíráskodást illetően leszögezte, hogy az addigi bíróságok és szabályok „nem alkalmasak a rendkívüli idők rendkívüli arányú cselekedeteinek gyors és eredményes büntetésére”. Nemcsak a háborús bűnösök felelősségre vonása szükséges, hanem az „esztendők hosszú során át folytatott esztelen politika” gyakorlóinak és támogatóinak megbüntetése is. A jogszabály ezért „meg akarja torolni az elkövetett bűnöket, másrészt elejét kívánja venni az új bűnök elkövetésének”: így létrejött *A népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről* szóló 1945. évi VII. tv.³⁹

Az új jogintézménnyel kapcsolatos elvárást Ries István szociáldemokrata igazságügy-miniszter úgy fogalmazta meg, hogy ezen „ügyeknek az elbírálása nem jogi, hanem elsősorban politikai kérdés”. Olyan jogrend szükséges, hogy „mindazokat a cselekményeket meg tudják torolni, amelyek Magyarországot közvetlenül vagy közvetve ebbe a szörnyű katasztrófába döntötték. Erre a célra szerveződött meg a népbíróság”.⁴⁰

2. A népiügyszétség létrehozása, irányítása, megszüntetése

Az Nbr. nem az addigi szervekre bízta a felelősségre vonásokat, hanem népbíróságokat és népiügyszétségeket hozott létre, mivel „forradalmi átalakuláskor az uralomra jutott rendszer nem bízhat a megszüntetett uralmi rend szolgálatában állott tisztviselőkből”.⁴¹

Ennek megfelelően az Nbr. 39. §-a az MNFF-be tömörült 5 párt – kispazda, kommunista, szociáldemokrata, paraszt, polgári demokrata – részére biztosította a laikus népbírák delegálásának jogát a helyi nemzeti bizottságokon keresztül a megyei főispánnak, aki kijelölte a konkrét tanácstagot határozatlan időre. A Novella 19. §-a alapján a szakszervezetek is egy népbírót küldhettek. Ezt *A népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről* szóló 1947. évi XXXIV. tv. 12. § (2) bekezdése eltörölte, mint a politikai változások eredményeként a polgári demokraták részvételét is. Népbíró bármely magyar állampolgár lehetett. Az eljáró tanácsot az Nbr. 42. §-a szerint az igazságügy-miniszter által kijelölt, jogi szakképzettségű személy, jellemzően addigi bíróságot vezette.⁴²

³⁸ IZSÁK, NAGY: *Magyar történelmi dokumentumok* 24. Magyar Közlöny 1945/3. 1–4. pp., 1945/19. 1–3. pp. Módosító rendeletek: 1945. május 25. 2590. ME *A népbíróságok és a népiügyszétségek zavartalan működésének biztosítása tárgyában*, augusztus 5. 5900. ME *A népbíráskodás körében a távollévő terhelt ellen folyó eljárásra, úgyszintén a közvád képviselőit érintő szabályok kiegészítése tárgyában*, augusztus 19. 6750. ME *A közhivatalok munkafegyelmének fokozottabb biztosításáról*: Magyar Közlöny 1945/42. 5. p., 1945/95. 3. p., 1945/106. 3. p.

³⁹ A hivatkozott nemzetgyűlési, országgyűlési iratok forrása: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/országgyulesi_dokumentumok/ és <http://www.parlament.hu/iromanyok>

⁴⁰ RIES ISTVÁN: *A népbíróság védelmében*. Népbírási Közlöny 1945/1. 1. p.

⁴¹ BEREND GYÖRGY: *A népbíráskodás*. Szegedi Tudományegyetem. Szeged, 1948. 16. p.

⁴² Jogi szakképzettsége annak volt, aki 1913:LIII. tc. szerinti egységes bírói és ügyvédi vizsgát letette.

Az Nbr. egyfokú jogorvoslati rendszere miatt az 56. § létrehozta a Népbíróságok Országos Tanácsát (NOT), amely a pártok országos vezetősége által közvetlenül delegált, jogi szakvizsgával rendelkező személyekből álló öt fős tanácsokban járt el. E tagok küldetése határozatlan időre szólt, feladataik ellátásáért – a rendes bírák és államügyészek státusa szerinti – fizetést kaptak. A testület és az eljáró tanácsok elnökeit az igazságügy-miniszter jelölte ki a tagok közül. Hatásköre az ítéletek elleni fellebbezések elbírálására terjedt ki, majd az 1947. évi XXXIV. tv. 22. § (2) bekezdése alapján a népfőügyész által a jogegység érdekében kezdeményezett perorvoslat elbírálására is jogot kapott, továbbá a 23. § (1) bekezdése szerint jogegységi döntvényt hozhatott a népbíráskodás körében.

Az Nbr. a Bp. szerinti vádelvű eljárást hozott létre, a vádfunkció gyakorlását 24. §-ával a népbíróságoként szervezett népügyészségre bízva. E szervezet ugyanúgy az igazságügy-miniszter utasításai alatt állt mint az államügyészség, tagjaira a 25. § szerint az 1871:XXXIII. tc. és az egyéb ügyészségi rendelkezések vonatkoztak. Fizetésük az államügyészekével volt azonos. A népügyészeket az igazságügy-miniszter nevezte ki a szakvizsgázott jogászok közül a helyi nemzeti bizottság ajánlása, meghallgatása után. A miniszter bármikor felmenthette őket, s ez esetben államügyészi kinevezést kaphattak.

Az 54. §-a szerint a NOT mellett a népfőügyész és helyettesei látták el a teendőket, akiket az igazságügy-miniszter javaslatára a kormány nevezett ki. Az Nbr. 55. §-a a népfőügyész jogállására a főállamügyészekre vonatkozó rendelkezések alkalmazását írta elő: általános és egyedi rendelkezéseket bocsátott ki a népügyészségek számára, körrendeletei, utasításai szóltak a jogalkalmazási, jogértelmezési kérdésekről.⁴³

A népfőügyész hatáskörébe a fellebbezésekkel kapcsolatos vádképviselési teendők tartoztak, majd az 1947. évi XXXIV. tv. 22. § (1) bekezdése alapján bármely népbíróság – a NOT rendes tanácsa által hozottakat is ideértve – jogszabálysértő jogerős határozata, intézkedése, továbbá igazolási ügyekben a fellebbvitel során hozott határozatok ellen a NOT-nál a jogegység érdekében perorvoslással élhetett.

Az Nbr-t kiegészítő 5900/1945. ME rendelet 2. §-a szerint a közvádloi tennivalók ellátásával az igazságügy-miniszter egyes ügyekben a népügyészség szervezetén kívül álló személyt is megbízhatott, akit ugyanazon jogok illettek mint a népügyészt. Tevékenységéért eseti díjazást kapott.

Az IM-en belül önálló részleg alakult a népbíráskodás irányítására: e X. osztály látta el a népügyészségekkel kapcsolatos feladatokat is. A vádló szerveknek egyes eljárásokban ide kellett felterjeszteniük előzetes jóváhagyásra intézkedéseik tervezeteit, innen kapták az utasításokat. Ennek és az államügyészségi részlegnek a fontosságát illetően írta Domokos József legfőbb államügyész Rákosi Mátyás pártfőtitkárnak, hogy a „*IV. büntetőjogi és X. népbíróági osztály politikailag a leghasznosabb*”.⁴⁴

Az igazságügy-miniszter általános és egyedi utasításokat adott a népügyészségek működésére. A 2590. ME rendelet 4. §-a szerint háborús, illetve meghatározott népellemes bűntettek miatt a népügyész csak a miniszter hozzájárulásával szüntethette meg a nyomozást vagy ejthette el a vádat.

⁴³ Pl. Erélyes rendeletekkel megszigorították a népügyészség és a népbíróság működését Népbíróági Közlöny 1946/4. 7. p., A népfőügyész szigorú rendelete a háborús bűnösök letartóztatására. Ítélet 1946/40. 3. p.

⁴⁴ RÉVÉSZ BÉLA: *Az Igazságügyi Minisztérium története (1944–1990) – A pártirányítás évtizedei*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2018. 35–36. pp. Politikátörténeti Intézet Levéltára. *Domokos József iratai* 698. 10. p.

Az 1945. szeptember 24-én kibocsátott 17.785. IM.X. leirat általános eligazítást adott a népjúrási feladatokra és az elvárt vádlói magatartásra.⁴⁵

Bevezetője szerint a „népbírászkodás helyes alkalmazása nemcsak azért létérdekünk, mert a fegyverszüneti egyezmény értelmében a háborús bűnösök megbüntetésére kötelezettséget vállaltunk, hanem a fasizmus gyökeres kiirtása, s ezzel a demokrácia előfeltételeinek a megteremtése is ezen áll vagy bukik. ... belső szellemi és gazdasági újjászülésünk előfeltétele a fasizmus elleni kérlelhetetlen harc szellemétől áthatott népbírászkodás”. Az eljárások során a „büntetőper lelke az ügyész”, az ő „helyes ügyködésétől függ a népbírászkodás sikere”. Az ügyek politikai jellege miatt minden törvényes eszközt fel kell használni a büntettek személyi és tárgyi oldalának megállapítására. Az elkövető megismerése érdekében fontosak személyes körülményei, műveltsége, osztályhelyzete, felderítendő a cselekmény politikai és társadalmi háttere, az elkövetés motívuma. Ezekre a körülményekre a vádiratban utalni kellett.

A gyanúsítottakat a vizsgálóbírói jogkör alapján mindig ki kellett hallgatni. Ha a rendőrség eljárását követően szükségessé vált a nyomozás anyagának kiegészítése, azt saját hatáskörben kellett elvégezni, mivel így biztosítható, hogy az ügyek megfelelően előkészítve, a szükséges bizonyítékokkal kerüljenek tárgyalásra.

A leirat egy addig nem ismert nyomozás megszüntetési okot is megfogalmazott: az eljárás alá vont osztályhelyzetére figyelemmel a „kétezi munkás, földműves, törpebirtokos, kisiparos” esetén a népjúrási a miniszter előzetes jóváhagyásával megszüntethette az eljárást, ha a „tettes a cselekmény kártékony hatását felismerte, népellenes nézeteit revidálta”, vagy ha a „magatartás a fasiszta demagógia eredménye” és a „cselekmény a köz szempontjából egyébként is csekély jelentőségű”. Ezen előírás indokát a leirat abban jelölte meg, hogy az ilyen „megszüntetésekkel meg fog változni az az állapot, hogy a népbíróság kis egzisztenciák kis jelentőségű ügyeivel van elfoglalva, és a valódi feladat megoldására nem nyílik alkalma”. Megszüntetés esetén a gyanúsított átkísérése mellett a nyomozati iratokat át kellett tenni az internálási eljárás érdekében a rendőrséghez.

A vádemelést követően minél hamarabb szükséges volt a tárgyalás megtartása, mert a „magyar nép ezekben az ügyekben elvárja és megköveteli a gyors megtorlást”: ha a vádló az előkészítés során kellően felderítette a tényállást, a fontos körülményeket, akkor teljesülhet e követelmény. Előírásra került, hogy a bizonyítás befejeztével a népjúrási vádbeszédben a „tettes egyéniségét, ... a politikai és társadalmi hátteret, a bűncselekmény indító okait a tárgyilagosság keretein belül kellő szenvedéllyel a népbíróság elé kell tárni”.

Az IM-ben rendszeresen sor került a közigazgatási államtitkári beosztást is betöltő Domokos József legfőbb államügyész elnökletével a X. osztály vezetője, a NOT elnöke, a népfőügyész, továbbá a budapesti népbíróság és népjúrási vezetők részvételével értekezletek tartására: ezeken jogalkalmazási kérdéseinek felvetésére, az intézkedésekről való döntésekre, a végrehajtók személyének kijelölésére került sor. Ez utóbbi különösen fontos volt a perek feldolgozása érdekében, mivel ez „túlnyomó részben a bírák és ügyészek egyéni magatartásán múlik”, mellyel az „igazságügy-miniszter vagy a

⁴⁵ OL XIX-E-1-b.

népfőügyész megfelelő úton foglalkozhat”. (A korabeli megfogalmazás a népfőügyészséget a „reakció elleni harc kulcsszervezetének” tekintette.)⁴⁶

A népbíráskodás szerveinek a törvényszékek adtak helyet, a NOT és a Népfőügyészség a Kúria épületében székelt.⁴⁷

A működés érdekében az Nbr. 27, 38. §-ai és a 45.477/1945. IM rendelet szerint a törvényszéki elnök az államügyészségi vezetővel egyetértésben kijelölte saját állományából a népügyészség és népbíróság irodai személyzetét. Az ügyvitelre a gyakorlat, majd a 61.700/1946. IM rendelet 43. §-a szerint az államügyészség szabályai vonatkoztak.⁴⁸

A fogvatartottak elhelyezésére a 46.111/1945. IM rendelet szerint az államügyészség felügyelete alatt álló bírósági intézetek szolgáltak.⁴⁹

A budapesti népügyészségen a 7202/1945. IME rendelet szerint külön szerződéses előadók foglalkoztatására is sor került a korábbi sajtótermékekben található háborús és népellenes bűncselekményekre utaló adatok feltárása és ezek nyomozásának elősegítése végett.⁵⁰

A fontosabb ügyekben *politikai ügyészek* is működtek. Ők nem tartoztak az ügyészséghez, a pártok megbízottai voltak az eljárás bírói szakában. Hatáskörüket jogszabály nem határozta meg, a NOT I.1348/1946. határozata szerint nem tehetett olyan jognyilatkozatot, amely a népügyész nyilatkozatával ellentétes és „nem *disponálhat a vád felett*”. Ezen ügyek sértettje a magyar nép, ehhez tartozik mindenki, így a „*politikai ügyész is, aki a Bp. 13. §-a szerinti magánfél analógiájára azért csatlakozik az eljáráshoz, hogy a bűnvádi per történelmi, politikai és pszichológiai hátterét megvilágítsa és a tanulságok levonásával utat mutasson a demokratikus fejlődés felé*”.⁵¹

Az Nbr. 37. §-a szerint az új szerveket a 22 törvényszéki székhelyen kellett felállítani, majd a 2250/1945. ME rendelet ezt előírta Esztergomban és Berettyóújfaluban is. Az 1945. február 12-i 45.477. IM körrendelet a népbíróságok azonnali felállítását és a bíráskodás megkezdését követelte meg.⁵² Ennek érdekében a nemzeti bizottságok ajánlásokat tettek az igazságügy-miniszter részére a népügyészek személyére: általában államügyészeket, ügyvédeket jelöltek, de előfordult bíró, törvényszéki jegyző, rendőrfogalmazó, árvaszéki ülnök, vámtiszt nevezése is.⁵³

⁴⁶ Magyar Kommunista Párt Állampolitikai Osztály Jogi és Közigazgatási Albizottsága szám és dátum nélküli irata a fasiszta perek meggyorsításáról: OL M-KS 274-12-II. A népfőügyészség lesz a reakció elleni harc kulcsszervezete Népszava 1945. október 21.

⁴⁷ KALLÓS JÁNOS (szerk.): *Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz 1947–1948. évre*. Kallós Albert. Budapest, 13–14. pp.

⁴⁸ Magyar Közlöny 1946/247. 2. p.

⁴⁹ OL XIX-E-1-a.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Van-e a politikai ügyésznek fellebbezési joga? Népbírósági Közlöny 1946/27. 3. p. BEREND: *A népbíráskodás*. 278–279. pp. Politikai ügyész volt pl. a szociáldemokrata Marosán György Sztójay Döme, a kiszgorda Nagy Vince Szálasi Ferenc, a kommunista Ujhelyi Szilárd Bakó László és társai perében: KARSAI LÁSZLÓ – MOLNÁR JUDIT (szerk.): *A magyar Quisling-kormány – Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt*. 1956-os Kht., Budapest, 2004. 586–597. pp. KARSAI ELEK – KARSAI LÁSZLÓ: *A Szálasi per*. Reform. Budapest, 1988. 628–636. pp. KARSAI LÁSZLÓ – MOLNÁR JUDIT (szerk.): *Az Endre – Bakó – Jaross per*. Cserépfalvi. Budapest, 1994. 404–418. pp.

⁵² OL XIX-E-1-a.

⁵³ Pl. Miskolci Nemzeti Bizottság 1768/1945., Szolnoki Nemzeti Bizottság 1945. március 11., Bajai Népbíróság 1945.El.III.A.2/2., Gyulai Törvényszék 1945.El.I.A/2., Nagykanizsai Törvényszék 1945.El.I.A.2/11., Kalocsai Törvényszék 1945.El.VII. 1.2., Nyíregyházi Ügyészség 1945.El.I.A.II.1., 45.324/1945, 46.555, 46.918, 46.919/1945 IM, Debreceni Ítéletábla 1945.El.XXX.F.99/2.:OL XIX-E-1-a. Az igazságügy-miniszter

A szervezés eredményeként hamarosan létrejöttek a népbíróságok és népügyészségek: Budapesten 1945. március 6-án, míg az április 1-jén szovjet megszállás alá került Sopronban május 14-én kezdődött az Nbr. szerinti népbíráskodás. E két időpont között országszerte megindult az új szervek munkája. A vidéki népügyészségek kicsik voltak: pl. Baján 2, Sátoraljaújhelyen 1, míg az ítéletáblai székhely Szegeden 4, Debrecenben és Pécsen 3-3, Győrben 2 népügyész szolgált. Budapesten 1945 áprilisában 15 népügyész működött. A Népfőügyészség március végére alakult meg, s itt egy év múlva 7 ügyész és 22 más munkatárs tevékenykedett.⁵⁴

Az Nbr. hatálya alá tartozó ügyek száma 1946 végétől jelentősen csökkent, ezért pártközi értekezlet döntött a szervezet fokozatos megszüntetéséről. Az 1947. évi XXXIV. tv. 11. §-a felhatalmazta az igazságügy-minisztert, hogy a kellő ügyforgalommal nem rendelkező népbíróságot rendelettel megszüntesse és területére más szomszédos szerv illetékességét kiterjessze. Ennek megfelelően a 3800. (I. 14.), 88.100. (VIII. 26.), 108.672. (X. 6.), 113.900/1948. (X. 15.) és a 4100/1949. (I. 16.) IM rendeletek egymás után számolták fel az egyes szerveket. A 4281. (X. 15.) és a 4312/1949. (XI. 12.) MT rendeletek a budapesti népbíróság működését november 1., Debrecenben és Pécsen 1950. február 1., Győrben március 1., Szegeden pedig április 1. napjával szüntették meg. A háborús és népellenes bűncselekmények miatti hatáskörük a felsőbb bíróságok székhelyei szerinti megyei bíróságokra, míg az egyéb bűncselekmények esetén az általában illetékes ítélkező szervekre szállt át. A 4021/1949. (V. 7.) Korm. és a 40.500/1949. (V. 21.) IM rendeletek szerint a megszünt népügyészségek feladatait 1949. július 1-től a budapesti, debreceni, szegedi, pécsi és a győri államügyészségek vették át.⁵⁵

A 73. (III. 11.) MT és a 21.400. (III. 29.) IM rendeletek 1950. március 31-ével megszüntették a NOT és a Népfőügyészség működését. A kormányrendelet 2. §-a szerint a NOT-nál lévő ügyek az 1949. évi XI. tv. 40. és 73. §-ai értelmében a fellebbezési hatáskörrel felruházott szervekre szálltak át: ezek az 1949. évi 9. tvr. 2. § (1) bekezdésének megfelelően a Legfelsőbb Bíróság vagy a felsőbb bíróságok voltak. A népfőügyész helyett pedig a legfőbb államügyész vagy az illetékes főállamügyész járt el, attól függően, hogy a perorvoslat elbírálása mely bíróságra tartozott.⁵⁶

A népbíróságok tanácsvezetői és a népügyészek szervezetük megszűnése után visszakerültek eredeti bírói, államügyészi beosztásukba vagy más igazságügyi szervhez nyertek kinevezést, ügyvédi gyakorlatba léptek, illetve a jogszolgáltatáson kívül helyezkedtek el.⁵⁷

balassagyarmati államügyészeket nevezett ki helyi népügyésszé, törvényszéki bírót a népbíróság vezetőjévé (584/1945. IME): Magyar Közlöny 1945/20. 1. p.

⁵⁴ LUKÁCS TIBOR: *A magyar népbírósági jog és a népbíróságok (1945–1950)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1979. 117. p. Soproni Népbíróság Nb.EI.7/1/1945., Szombathelyi Törvényszék 1945.EI.I.A.69/4., 46.685/1945.IM, Budapesti Népbíróság 1945.Eln.IX.B.1.:OL XIX.E.1.a. Budapesti Népbíróság 1946.Eln.III.F.335., Bajai Népbíróság 1945.EI.III.A.2/2., Sátoraljaújhelyi Népfőügyészség 1945.EI.I.A.4/1., 8963/1945. IM, 1946. március 3. kimutatás a Népfőügyészség állományáról: OL XIX-E-1-b.

⁵⁵ Magyar Közlöny 1948/10. 70. p., 1948/191. 1865. p., 1948/232. 2254. p., 1948/238. 2285. p., 1949/12. 121. p., 1949/97. 706. p., 1949/106–108., 1949/215–216. 1765. p., 1949/233–234. 1932–1934. pp.

⁵⁶ Uo. 215–222. 13. p.

⁵⁷ Pl. a szombathelyi, győri népügyészségek vezetői folytatták államügyészi munkájukat, a szombathelyi népügyész, korábbi járásbírói titkár ugyanide államügyészi kinevezést kapott, az egri, balassagyarmati népügyészként működött törvényszéki jegyzők pedig Győrbe, Budapestre: Igazságügyi Közlöny 1948/10. 546.

3. A népbíráskodás anyagi joga

Az Nbr. és kiegészítő jogszabályai önálló büntető anyagi jogot határoztak a Btk. általános normáihoz képest: a 10. § le is szögezte, hogy a rendelkezések a specialitás viszonyában áll a büntetőkódexszel, az csak akkor alkalmazható, ha nem ellentétes az Nbr-rel. E jogszabály a tényállások két körét határozta meg: a 11. § 1-5. és a 13. § 1-6. pontjai a háborús, míg a 15. § 1-3. pontjai a népellenes büntettekről szóltak. Az utóbbinak privilegizált alakzatát is létrehozták vétségként a 17. § 1-5. pontjai. Az Nbr. a Btk-ból merítő saját szankciórendszert hozott létre, 12, 14, 16, 18. §-aiban a kiszabható büntetési nemet és mértéket meghatározva.

A népbíráskodás az Nbr. 20. § hatásköri szabályai szerint kiterjedt

- az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921:III. tc. 1-5. §,
- az 1930:III. tc. 58-59. § (hűtlenség),
- a Btk. IV. fejezete szerinti lázadás, s a 172. § 1. bekezdésében foglalt – az 1912:LXIII. tc. 19. §-a szerinti – izgatás, és
- az ezekkel összefüggésben levő más, különösen a Btk. XVIII, XX-XXII, XXXVI-XXXIX. fejezeteiben meghatározott (élet, testi épség, közegészség elleni, személyi szabadság megsértése, rongálás, gyújtogatás, vízáradás okozása, közveszélyű) bűncselekményeinek tényállásaira is, ha azok politikai jellegűek voltak.

Az addigi állam elleni bűncselekmények helyébe hamarosan *A demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről* szóló 1946. évi VII. tv-ben írtak léptek: ennek diszpozíciói széles felhasználásra adtak lehetőséget, a hatalom érdekeitől függően bármely magatartást tényállás alá lehetett vonni.

A cselekmény politikai jellegének megítélését az Nbr. 21. §-a az államügyészség vezetőjére, a Novella 14. §-a a főállamügyészre, míg az 1947. évi XXXIV. tv. 9. § (4) bekezdése a népfőügyészre bízta: mindkét szervezet az IM irányítása alatt állt, a tényleges döntések ott születtek a kérdésről.

E törvény 9. § (1) bekezdése a népbíráskodás hatáskörébe utalta a hűtlenségnek az 1930:III. tc. 57-71. §-aival megállapított valamennyi tényállását, kivéve ha az elkövető tényleges katonai szolgálatban állt. Az indokolás leszögezte, hogy a „*népbíráskodás hatásköre... minden politikai természetű bűncselekményre kiterjed*”, ezért vált szükségessé kompetenciájának bővítése.

Az utolsó hatáskör bővülést *A büntetőtörvények egyes fogvatékosságainak megszüntetéséről és pótlásáról* szóló 1948. évi XLVIII. tv. 50. § (1) bekezdése hozta, mert az *A magyar állam biztonságát és nemzetközi érdekét veszélyeztető egyes cselekmények büntetéséről* rendelkező 1940:XVIII. tc. 1, 5, 6, 10, 11. §-ai (tiltott csapatgyűjtés, közszükségleti cikk készletének megsemmisítése, tiltott útlevelhasználat és tiltott határátlépés, az állam nemzetközi érdekének veszélyeztetése) szerinti tényállások miatti eljárást a Budapesti Népbíráskodás kizárólagos illetékességébe utalta.

p., 1948/12. 677. p., 1948/8. 451. p. Az utolsó népfőügyészt, dr. Borbély János pestvidéki törvényszéki tanácselnököt a minisztertanács legfőbb államügyész-helyettesévé nevezte ki: Magyar Közlöny 1949. december 8. 1. MAJOR ÁKOS: *Népbíráskodás, forradalmi törvényesség – Egy népbíró visszaemlékezései*. Minerva. Budapest, 1988. 437-448. pp.

4. A népbíráskodás eljárási joga

A népbíráskodás eljárása a Bp-n nyugodott, melyhez képest a specialitásokat határozták meg az Nbr. és kiegészítő szabályai.

Az eljárás a rendőrség nyomozásával indult, azt a 46.308/1945. IM.IV. rendelet szerint a Bp. 93-101. §-ai szerint kellett végezni.⁵⁸

A népügyészek feladata volt az Nbr. 29. §-a szerint – a Bp. 83-86. §-aira utalva – a nyomozások irányítása. Ennek során a 30. § alapján a Bp. XII. fejezetében a vizsgálóbíróra megszabott jogok is őket illették. A népügyész a rendőrség által végzett nyomozást a befejezése után megszüntette vagy vádiratot nyújtott be.

Az előzetes letartóztatást a népügyész rendelte el, amely ellen nem volt helye jogorvoslatnak. Ennek határideje a Bp. 147. §-a szerinti 15-tel szemben 30 nap volt, s ha ennyi idő alatt a népügyész nem állította a terheltet a népbíróság elé, a kényszerintézkedést meg kellett szüntetni. (Az eljárásban nem volt a Bp. 148. §-a szerinti vizsgálati fogság.) A vádemelés követően a népbíróság a letartóztatást népügyészi indítványra meghosszabbíthatta. A Novella 17. §-a annyit változtatott, hogy a letartóztatást a népbíróság is elrendelhetette. Az 1947. évi XXXIV. tv. 15. § (1) bekezdése már felfolyamodást engedett a népbírósághoz a népügyészi elrendeléssel szemben.

Az ítélet ellen az Nbr. 53. §-a szerint a népügyész – a Bp. 383. §-ával szemben – csak a vádlott terhére fellebbezhetett, de perorvoslata alapján a döntés az elítélt javára is megváltoztatható volt. A népügyész az elítélt fellebbezéséhez az 1928:X. tc. 29. §-ának megfelelően, annak terhére csatlakozhatott.

A Novella 21. §-a megváltoztatta ezt a rendet: ha a vádlottat a legsúlyosabb, az Nbr. 11. § 1-6. pontjai alá eső bűncselekmények miatt halálra ítélték, akkor ezellen nem, más esetekben pedig csak a halált vagy az öt évet meghaladó szabadságvesztést kimondó döntés ellen élhetett fellebbezéssel, míg a védő csak a vádlott hozzájárulásával. Ha az ítélet elleni fellebbezés kizárt volt, és a népbíróság szerint az elítélt kegyelemre nem méltó, akkor a halálbüntetést két órán belül végre kellett hajtani, ami a népügyész feladata volt.⁵⁹

Az 1947. évi XXXIV. tv. a fellebbezést megszüntette és helyette a 19. § (2) bekezdése a népbíróság ítélete elleni – a Bp. XX. fejezet III. címe szerinti – semmisségi panaszt vezetett be, amellyel a törvény lényeges rendelkezésének megsértése miatt élhettek a felek, de a tényállást nem támadhatták. A 19. § (5) bekezdése kedvezőbbé tette a halálra ítélt helyzetét, mivel semmisségi panasz esetén a népbíróságnak az ügyet a népfőügyészen keresztül a NOT-hoz kellett felterjesztenie: ha az a jogorvoslatnak hely adott, akkor az ítélet megsemmisítette és új eljárást rendelt el, vagy maga hozott új határozatot.

Ha a népfőügyész által a jogegység érdekében benyújtott orvoslát a NOT szerint alapos volt, akkor a Bp. 442. §-ának megfelelően kimondta, hogy a megtámadott határozat törvénytört és az elítéltet felmentette vagy büntetését enyhíthette. Viszont az általános szabállyal szemben, ha a törvénytörtés a javára szolgált, akkor a határozat megsemmisítése után az ügyet a népbírósághoz utalta vissza.

⁵⁸ OL XIX-E-1-a.

⁵⁹ 13.500/1946. IM rendelet a halálbüntetésnek golyó által végrehajtásáról szóló 1750/1946. ME rendelet végrehajtása tárgyában: Magyar Közlöny 1946/59. 2. p.

5. Igazolási eljárási feladatok

Az 1945. június 27-i 4080. ME rendelet szerint az ítélőtáblák székhelyei szerinti népbíróóságok foglalkoztak az igazolási határozatokkal szembeni fellebbezésekkel.⁶⁰ A bíróság az iratokat indítványtételre a népügyészségnek küldte meg, amely nyilatkozott, hogy milyen döntést lát indokoltnak. A fellebbezés elbírálására tárgyaláson került sor, amelyen részt vehetett az igazolás alá vont, a népügyész és a védő, de távolmaradásuk nem akadályozta az eljárást.

6. A népbíráskodás számai

A működés során az 1945. évi VII. tv. hatálya alá tartozóan 90.551 fő került a népügyészségek elé: közülük 42.066 ellen vádat emeltek, 23.094 személynél megszüntették az eljárást, míg 11.032 fő ügyét az államügyészséghez tették át. A megvádoltak 27,3%-át marasztalták el első fokon a népbíróóságok: 477 főt halálra ítélték, életfogytiglant 167 személy kapott, 26.353-an határozott tartamú szabadságvesztés, 2291-en pedig kényszermunka büntetésben részesültek. A halálbüntetésekből 1949. január 31-ig 180-at hajtottak végre. Az 1946. évi VII. tv. alapján a népügyészségekhez 13.748 fő került, akik közül 7229-cel szemben vádat emeltek, s majd 5861 személyt elítéltek.⁶¹

III. A népköztársaság ügyészségének létrehozása 1953–1954

1. Az alkotmány szerinti ügyészség létrehozásának előkészítése

A kommunista vezetésű országban a megszálló nagyhatalom megoldásai határozták meg az államszervezet és a jogrendszer átalakítását. Az MDP Állampolitikai Bizottsága Jogügyi Albizottságának egyes igazságügyi kérdéseket tárgyaló 1949. március 11-i ülésének megállapítása szerint a szovjet minta alkalmazása követendő az ügyészség helyzetét illetően: az a „Szovjetunióban a szorosán vett igazságügyi szervezettől különálló szervezet, amelynek élén az országgyűlés által választott és annak felelős legfőbb ügyész áll. Ez a legfőbb ügyész az általa kinevezett és irányított ügyészi apparátussal nemcsak az ügyészi tennivalókat látja el, hanem egyben a törvényesség legfőbb őreként a közigazgatás felett is bizonyos fokú ellenőrzést gyakorol”.⁶²

⁶⁰ Ugyanott 1945/65. 6–7. pp.

⁶¹ ZINNER TIBOR: *Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949.* Történelmi Szemle 1985/1. 134–137. pp. KOVÁCS KÁLMÁN: *A magyarországi népbíróóságok történetének egyes kérdései.* In: CSIZMADIA ANDOR (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok I.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1966. 172–163. pp.

⁶² RÉVÉSZ: *Az Igazságügyi Minisztérium...* 142–143. pp. A mintaként szolgáló megoldásra lásd a Szovjetunió 1936. december 5-i alkotmányának IX. fejezetét Kovács István (szerk.): *A Szovjetunió szövetségi alkotmányai.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1982, 129–224. pp.

Ennek megfelelően rendelkezett az új államszervezetet megállapító 1949. augusztus 20-i alkotmány VII. fejezete az ügyészségről: a 42-44. §-ok kimondták, hogy a törvényesség megtartása felett a Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze örökös, aki e körében ügyel arra, hogy a minisztériumok, az alájuk rendelt hatóságok, hivatalok, intézmények, az államhatalom helyi szervei, valamint a polgárok a törvényeket megtartsák. Feladata a népköztársaság rendjét, biztonságát, függetlenségét sértő vagy veszélyeztető minden cselekmény következetes üldözése. Az alkotmány új közjogi helyzetet állapított meg: a legfőbb ügyészt az országgyűlés választja és visszahívhatja, annak felelős, működéséről beszámolni köteles. Az ügyészségi szervezetet az IM-ből kiemelve kimondta, hogy azt a legfőbb ügyész vezeti, irányítja, aki az ügyészeket kinevezi. Az ügyészek az államigazgatási és a helyi államhatalmi szervektől függetlenül járnak el.

Az államügyészség jogállása azonban ténylegesen nem változott. Az MDP Politikai Bizottságának az igazságügygel foglalkozó 1950. október 19-i határozata mondta ki, hogy az alkotmányban előírt szervezetet 1951. december 31-ig létre kell hozni. Ennek végrehajtása azonban késett, az csak az 1952 novemberében az igazságügyi szervezés céljából az országba érkezett szovjet tanácsadók munkájával vette kezdetét. Ők az országban tett utazásaik és az IM tájékoztatásai alapján az 1953 január-februárjában Rákosi Mátyás MDP főtitkárnak, illetve az igazságügy-miniszternek tett jelentéseikben leírták a büntető jogszolgáltatás állapotát.⁶³

Összegző megállapításuk szerint az *„ügyészség fennálló szervezete és struktúrája, valamint gyakorlati tevékenysége színvonala még nem felel meg”* az alkotmányban írtaknak. Részletezték, hogy az államügyészek nem kielégítően irányítják a rendőri nyomozásokat, az állambiztonsági szervek e tevékenysége felett egyáltalán nem gyakorolnak felügyeletet, védelmeik jelentős része megalapozatlan, a bíróságok munkáját nem kísérik figyelemmel, nem tesznek javaslatokat a hiányosságok kiküszöbölésére. Az 1951. évi 35. tvr-ben foglalt feladataikat nem teljesítik a kihágási eljárásokban. Megoldásként a *„Szovjetunió ügyészsége munkatapasztalatai számításbavételével”* elkészítették a Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló törvény tervezetét.

Ennek alapján az MDP Központi Vezetőség Adminisztratív Osztálya és az IM 1953. április 26-án előterjesztést tett a Titkársághoz az *„Alkotmányban előírt ügyészi szervezet felállítására”*, mivel az *„halaszthatatlan feladatnak látszik”*. A tanácsadók érveinek felhasználásával leszögezték, hogy az *„önálló ügyészi szervezet megeremtése elősegítené a törvényesség megerősítését, a büncselekmények elleni harc fokozását és a bíróságok munkájának megjavítását”*, valamint az *„állami fegyelem”* erősödését. Az előterjesztés szerint a jogszabályban rendezni kell az *„ügyészség szervezeti felépítését, az ügyészi szervek jogait és kötelezettségeit, a törvényesség betartása feletti feladatait”*. A katonai és a speciális ügyészségek az egységes szervezet részét alkotják. Az előterjesztés ütemtervet írt elő a végrehajtásra.⁶⁴

Ennek megfelelően a titkársági jóváhagyás után az Adminisztratív Osztály július 2, 3-án tett előterjesztést a Politikai Bizottsághoz az új szervezet vezetőire. A legfőbb ügyészi tisztségre az igazságügy-miniszter 1952 augusztusától való első helyettese,

⁶³ HORVÁTH et al.: *Iratok...* 1. kötet. 364–386. pp., MDP KV Adminisztratív Osztály iratai OL M-KS 276.

⁶⁴ Adminisztratív Osztály – Igazságügyminisztérium 1953. április 26. Jelentés a Titkársághoz az Alkotmányban előírt ügyészi szervezet felállítására.

Czakó Kálmán, míg helyettesének dr. Götz János lett kiválasztva, akik addig felügyelték, illetve vezették az IM Büntetőjogi Főosztályát (benne az Ügyészi Felügyeleti Osztályt). Személyük elfogadása után az Országgyűlés 1953. július 4-i ülésén választotta meg a legfőbb ügyészt, a helyettest pedig augusztus 8-án nevezte ki az Elnöki Tanács.⁶⁵

Ezen ülésen hirdette meg az ekkor miniszterelnökké választott Nagy Imre az új kormány programját, benne a korábbi jogfosztások felszámolásával, a törvényesség hangsúlyozásával, amelynek érdekében a „népköztársaság alkotmánya előírásainak” megfelelően létrehozásra kerül az ügyészség.

A szervezés a legfőbb ügyész feladata volt, aki az Adminisztratív Osztállyal közösen 1953. július 15-én javaslatot tett a Politikai Bizottságnak a szükséges jogalkotásra – mellékelve a tervezet szövegét –, mivel „*még nincs olyan törvényünk, amely konkrét módon meghatározná az ügyészség feladatát, jogait, köteleességét és szervezetét*”. A javaslat érintette a személyi feltételeket, a meglévő 562 ügyészi állás kb. 1000-re bővítését kívánva, mint ahogy az adminisztratív létszám felemelését is 563-ról ugyanennyire, továbbá nyomozói állások létrehozását. Előbb a Legfőbb Ügyészséget kell felállítani, majd a meglévő államügyészségi és járásbírói közvadróló apparátust átalakítani megyei és járási ügyészségekké.⁶⁶

2. Az ügyészségi törvényerejű rendelet

Az átdolgozott normaszöveg minisztertanácsi elfogadása után az Elnöki Tanács 1953. július 30-án adta ki 43 §-ból álló 13. tvr-ét *A Magyar Népköztársaság ügyészségéről*.⁶⁷

A tvr. az alkotmányos szabályok megisméltése után szabályozta a legfőbb ügyész jogosítványait: az Országgyűlésnek felelős, annak beszámol, tanácskozási joggal részt vesz az Elnöki Tanács, a Minisztertanács ülésein, a Legfelsőbb Bíróság teljes ülésein. A szervezet vezetése, irányítása érdekében utasításokat, rendelkezéseket bocsát ki, ellenőrzi az alárendelt szervek munkáját, a működéssel kapcsolatos kérdésekben összehívja az értekezleteket.

A 35. § lényeges kormányhatáskört mondott ki azzal, hogy az ügyészség szervezetét és szerveinek létszámát a legfőbb ügyész javaslatára a Minisztertanács állapítja meg

A 29. § (1) bekezdése leszögezte azon szervezési és működési elvet, miszerint az ügyészség „*szervei egységes központosított rendszert alkotnak, amelyben a szervek szigorú alárendeltsége érvényesül felettes szerveik irányában*”.

A szervezet felépítése az államigazgatási területbeosztáshoz igazodott a hierarchikus rendben: a Legfőbb Ügyészségen túl megyei, fővárosi és az azoknak alárendelt járási, városi, kerületi ügyészségek léteztek. Két külön feladatkör ellátása is az egységes szervezetbe került betagolásra: a 28. § (2) bekezdése szerint addig a fegyveres erők részeként a honvédelmi miniszter alá tartozó katonai ügyészi szervek, míg a (3) bekezdés előírta az addig nem létezett közlekedési ügyészségek létrehozását. A tvr. kimondta,

⁶⁵ 1953. július 2. javaslat a Politikai Bizottsághoz a legfőbb államügyész helyettes, július 3. a legfőbb államügyész kinevezésére. RÉVÉSZ: *Az Igazságügyi Minisztérium...* 36. Magyar Közlöny 1953/28. 182. p., 1953/37. 224. p.

⁶⁶ HORVÁTH et al.: *Iratok...* 2. kötet. 578–584. pp.

⁶⁷ Magyar Közlöny 1953/34. 203–209. pp.

hogy a katonai ügyészség szervezetét, működését, személyzetének szolgálatát külön rendelet szabályozza majd.

A szolgálati viszonyokat rendező fejezet szerint a legfőbb ügyész helyetteseit – köztük a katonai főügyészt – az Elnöki Tanács nevezi ki, míg a többi ügyészt, az ügyészségi nyomozókat és előadókat (fogalmazó) a legfőbb ügyész. A szervezeti vezetőket a legfőbb ügyész 5 évre nevezhette ki. Az ügyészi kinevezés feltétele a 36. § (2) bekezdése szerint a jogi képesítés, vagyis az egyetem, illetve az akadémia elvégzése volt. E szakasz határozta meg az ügyészség dolgozóival kapcsolatos követelményt, miszerint nekik *„politikai és erkölcsi szempontból kifogástalan magatartásúaknak, ébereknek, a nép ellenségeivel és más bűnösökkel, valamint a Népköztársaság törvényeinek megsértőivel szemben engesztelhetetleneknek kell lenniök*”. A 38. § mentelmi jogot biztosított az ügyészeknek és az ügyészségi nyomozóknak, mivel a legfőbb ügyész jóváhagyása nélkül – a tettenérés esetét kivéve – nem voltak őrizetbe vehetők és büntetőjogi felelősségre vonhatók.⁶⁸

A szervezet feladatát legáltalánosabban a 7. § (1) bekezdése határozta meg, miszerint *„megfelelő intézkedéseket tenni, ha Magyar Népköztársaság törvényeit bármi módon megsértik*”. Ennek a törvények megtartása feletti felügyeletnek a célja:

- „a) az egységes törvényesség megszilárdítása,*
- b) az állami és társadalmi rend, a társadalmi tulajdon védelme és a Magyar Népköztársaság rendjét, biztonságát és függetlenségét sértő vagy veszélyeztető mindennemű cselekmény következetes üldözése,*
- c) a Magyar Népköztársaság állampolgárai részére az Alkotmányban biztosított politikai, munkaiügyi, lakásügyi és egyéb személyi, valamint vagyoni jogok és törvényes érdekek védelme*”.

A felügyeleti jogkör négy területre terjedt ki, miszerint ügyészi kötelesség

- a) őrködni a minisztériumok és a Minisztertanácsnak közvetlenül alárendelt szervek, az ezek alárendelt hatóságok, hivatalok, intézmények és az államigazgatás egyéb szervei, valamint az államhatalom helyi szerveinek rendeletei, határozatai, utasításai, egyéb intézkedései törvényessége felett, valamint a felett, hogy a hivatalos személyek és a polgárok a törvény rendelkezéseit ne sértsék meg (általános törvényességi felügyelet);
- b) biztosítani a bűncselekmények gyors feltárását és kinyomozását, felügyeletet gyakorolni a nyomozó szervek tevékenysége felett (nyomozás törvényessége feletti felügyelet);
- c) őrködni a bíróságok helyes jogalkalmazása felett (bíróságok tevékenységének törvényessége feletti felügyelet);
- d) őrködni a fogvatartásra vonatkozó törvények és szabályok megtartása felett (letartóztató intézetekben való fogvatartás törvényessége feletti felügyelet).

⁶⁸ A VII. fejezet majd végre nem hajtott rendelkezéseket tartalmazott az ügyészek hivatali rang beosztásáról. A július 15-i normatervezet még a szovjet megoldásnak megfelelően katonai rendfokozatokkal egyenértékű egyenruhás szolgálatként szabályozta volna az ügyészi beosztást.

A II. fejezetben foglalt általános törvényességi felügyelet – némi történeti előzménytől eltekintve – új feladatkört jelentett a magyarországi ügyészség történetében.⁶⁹ A széleskörűen megállapított – de a pártra nem kiterjedő – hatály alá eső szerveknél az ügyész az iratokat megtekinthette, azok rendelkezésre bocsátását és felvilágosítás adását igényelhetette, vizsgálatot tarthatott vagy annak elvégzésére hívhatta fel a vezetőt. Ha ezek eredményeként megállapította, hogy valamely szerv a törvények megsértésével adott ki határozatot, rendelkezést, utasítást, tett intézkedést, akkor nem maga orvosolta azt, hanem óvást emelt ellene: ebben a megállapítása alapján javaslatot tett az eljáró szervhez intézkedése hatályon kívül helyezésére. Az óvást a szervnek 8 napon belül kellett elbírálnia, s ha annak nem adott helyt, köteles volt feletteséhez továbbítani, akinek határozata ellen a legfőbb ügyész az illetékes miniszternél vagy a Minisztertanácsnál további óvást emelhetett.

Az ügyész a 9-10. §-ok szerint azon hivatalos vagy más személyek ellen, akik a törvényt megsértették, annak természetéhez képest büntető vagy fegyelmi eljárást, illetőleg államigazgatási úton való pénzbüntetés, bírság kiszabását kezdeményezhette, továbbá az esetleges törvénysértések megelőzése érdekében javaslatokat tehetett a szervek vezetőinek.

Fontos jogkört teremtett a 11. § a korszakban tömeges kihágási eljárások felügyeletére: az ügyész örködött az állampolgárokkal szemben az államigazgatási úton kiszabott pénzbüntetések, bírságok törvényessége felett. Ennek ellátása során tárgyalási joggal részt vehetett az eljárásban, betekinthezt az ügyek irataiba, követelhetette bármely ügy felülvizsgálat céljából való megküldését. A törvénysértő határozat ellen köteles volt óvást emelni, amely a végrehajtásra halasztó hatállyal bírt.

Az általános felügyeleti hatáskört a működés megkezdésekor szakmailag akként értékelték, hogy ez a „feladat teljesen új az ügyészség számára, mert különböző szervek működését, s az ezen a területen érvényben levő sok jogszabályt kell megismerni”.⁷⁰

A III. fejezet szerinti nyomozás törvényessége feletti felügyelet keretében kötelesség volt

- a) a bűncselekmények gyors felderítésének biztosítása és a büntetőeljárás megindítása – a korszak prioritásai szerint – a „Népköztársaság ellenségei, a társadalmi tulajdon fosztogatói, az üzérkedők” és egyéb bűnözők ellen,
- b) annak biztosítása, hogy „senkit törvényellenesen és alaptalanul ne vonjanak büntetőjogi felelősségre, ne fozszanak meg személyes szabadságától”, mindenki mentesüljön a zaklatástól, törvénytelen korlátozástól és jogfosztástól,
- c) „mindent elkövetni” azért, hogy a nyomozások határidőben befejeződjenek.

A 13. § hatásköri rendelkezései a hazaárulás, a kémkedés és „más különösen veszélyes” államellenes bűncselekmények nyomozását a Belügyminisztérium államvédelmi szerveihez, míg a hivatali, a tervgazdálkodás, továbbá a társadalmi tulajdon elleni nagyjelentőségű bűncselekmények, az üzemi balesetek, a fiatalkorúak által elkövetett és a Bp. szerint a megyei bíróság hatáskörébe tartozó cselekmények nyomozását az ügyészségi nyomozókhoz utalta.⁷¹

⁶⁹ Ehhez hasonló volt történetileg a vármegyei tisztii ügyészek által ellátott némely feladatkör, lásd TORDAY LAJOS: *A megyei polgári peres eljárás a 16–19. században*. Sárkány Nyomda, Budapest, 1933. 24–25. pp.

⁷⁰ Gyulai megyei ügyész 1953.EI.Biz.1/46. MNL BÉKÉS MEGYEI LEVÉLTÁRA MDP Békés Megyei Bizottsága iratai XXXV.27.

⁷¹ A Bp. 23. §-a szerint megyei bírósági hatáskörbe tartozott pl. a háborús és a népellenes büntett, pénzhamisítás, gyilkosság, szándékos emberölés, a közellátás elleni büntettek és az ádrágítás, ha halállal voltak bűn-

A 14. § szerint az ügyész kötelező utasításokat adhatott a nyomozó szerveknek a bűncselekmények felderítésére, nyomozására, a terheltek őrizetbevételére, szabadon bocsátására, részt vehetett az eljárásban, személyesen folytathatta bármely ügy nyomozását. A legfőbb ügyész a nyomozó szervekre kötelező általános irányelveket, utasításokat, tájékoztatókat adhatott ki.

Az ügyész a nyomozás során megbízhatta a rendőrségi, államvédelmi szerveket egyes intézkedések megtételével olyan ügyekben, amelyekben az ügyészségi nyomozók jártak el, így az elkövető felkutatására, előállítására, őrizetbevételére, letartóztatására, házkutatásra. A nyomozó szerv előzetes letartóztatást csak ügyészi jóváhagyással végezhetett. Ha az ügyész a nyomozás alapján a terheltnek felrótt bűncselekményt bizonyítottnak látta, akkor a Bp. szerint vádiratot készített és az ügyet bírósághoz küldte meg.

Az ügyészségek e téren végzett munkáját szemlélteti és egyben a korabeli bűnözés szerkezetét mutatja, hogy a nyomozások 44,3%-ában történt megszüntetésen túl 1953 júniusa és 1954 szeptembere között 115.037 személy ellen történt vádemelés: társadalmi tulajdonra érintő bűncselekmények miatt 46.747, személyi tulajdon elleni miatt 21.493, állampolgárok személye elleni tettek miatt 14.353 fő került a vádlottak padjára. Munkafegyelem megsértésével 1630, hatósági közeg elleni erőszakkal 3793, népellenes bűntettel 357 személy lett megvádolva.⁷²

A bíróságok tevékenysége kapcsán a 20. § szerint ügyész

- a) büntető ügyekben képviselte a vádat,
- b) polgári ügyekben keresetet (beadványt) nyújtott be és eljárta a bíróságnál, ha az ügy az állam, a szövetkezetek, társadalmi szervezetek „fontos érdekét érinti vagy ha a felek valamelyike különleges állami védelemre szorul”,
- c) megvizsgálta az ítéletek, határozatok törvényességét,
- d) óvást emelt a törvényellenes vagy alaptalan határozatok ellen.

Az ügyész a másodfokú eljárásokban indítványokat tett az ügy elbírálására a bíróságoknak.

A felügyelet körében az ügyész a hatáskörébe és illetékességébe tartozó bármely büntető vagy polgári ügyet magához követelhetett vizsgálatra.

A 22. § határozta meg a legfőbb ügyésznek a bíróságokkal kapcsolatos jogosítványait: óvást emelhetett a Legfelsőbb Bíróságnál bármely jogerős bírósági határozat ellen, ha azt törvénytörésnek vagy alaptalannak tartotta és felfüggeszthette ezek végrehajtását, továbbá előterjesztést tehetett kötelező elvi döntések hozatalára. (Az óvás részletes szabályait az eljárási törvények, a Bp. 225-227. §-ai és a Pp. 270-275. §-ai, míg az elvi döntését a bíróságokról szóló 1954. évi II. tv. 50-51. §-ai határozták meg.)

A 24. § alapján a felügyelet kiterjedt a bírósági határozatok végrehajtásának törvényességére is.

A letartóztató intézetek feletti felügyelet célját a 25. § akként határozta meg, hogy csak az arra jogosult szervek által fogvatartott személyek nyerjenek itt elhelyezést és a

tethetők, a devizagazdálkodás szabályait sértő büntettek. A legfőbb ügyész utasítására bármely bűncselekmény miatt sor kerülhetett itteni vádemelésre.

⁷² Adminisztratív Osztály – Legfőbb Ügyészség 1955. január 10. Jelentés a Politikai Bizottsághoz az ügyészi szervezet munkájáról a júniusi határozatok végrehajtása terén.

fogvatartásra vonatkozó szabályokat megtartsák. Ennek érdekében az ügyész bármikor ellenőrizhette az intézeteket és munkahelyeket, megvizsgálhatta a fogvatartás körülményeit és rendjét, megtekinthette a vonatkozó okmányokat, a fogvatartás körülményeire, rendjére vonatkozó utasításokat.

Az intézetek kötelesek voltak az ügyésznek a törvények megtartására és a fogvatartás körülményeire vonatkozó rendelkezéseit végrehajtani.

Az 1953. évi 13. tvr-t megjelenésekor nagyterjedelemben ismertette az országos, a megyei sajtó és más lapok az új szervezet és feladatai megismertetése érdekében azzal, miszerint az „*ügyészségek kötelessége lesz, hogy felfigyeljenek a törvények megsértésére vonatkozó, a dolgozóktól vagy egyes szervektől érkező minden panaszra, gyorsan és eredményesen intézkedjenek a panaszok tárgyában, feltárják a törvénytöréseket, gondoskodjanak azok kiküszöböléséről és a törvényeket megsértők következetes felelősségre vonásáról*”.⁷³

A híradás olyan eredményes lett, hogy az ügyészség néhány hónap alatt tömegével kapta az általános felügyelet körébe tartozó panaszokat: 1953. december 31-ig 16.444 – főképp munkaügyi, lakásügyi, adózási, begyűjtési tárgyú – érkezett.⁷⁴

3. A szervezés

A szervezés érdekében a Minisztertanács 814 főben állapította meg az ügyészi és a nyomozói létszámot. Az 1953 végére – 63 fős hiánnyal – felállt személyzetből az ügyészek és nyomozók 56%-a volt párttag. Az ügyészek közül 91-en dolgoztak 1945 előtt is ezen állásban, illetve bíróként, ügyvédként. A származását illetően munkás volt 147, paraszt 116, értelmiségi 172, alkalmazott 135, kisiparos, kiskereskedő 53, míg „*osztályidegen*” 17, így a korabeli értékelés szerint ezen összetétel „*jelentősebb jobb mint a bírósági apparátusé*”. A létszám a szervezés végét jelentő 1954 őszére 731 ügyészre – akik 30%-a volt akadémiai vezettségű – és 270 nyomozóra emelkedett.⁷⁵

A szervezet létrehozásakor az alap- és középfokú egységek a járásbírói közbírók, valamint a megyénként és a fővárosban működő államügyészségek átnevezésével járási, illetve megyei ügyészségként addigi személyzetükkel és a bíróságokkal közös elhelyezésükkel működtek tovább. A fővárosban a 23/1953. IM utasítással kerületenként szervezett járásbíróióságok mellett álltak fel az ügyészségek.⁷⁶ Az ügyészségi szervezés

⁷³ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának törvényerejű rendelete az új ügyészi szervezetről Szabad Nép 1953/211. 2. p. Népszava 1953/177. 3. p. Magyar Nemzet 1953/177. 4. p., Szabad Ifjúság 1953/177. 3. p. Bácskiskunmegyei Népujság 1953/178. Zala 1953/178. Mindenkit érdekel Új Ember 1953/39. Az ügyészség felügyel az újítási ügyek intézésének törvényességére is Újítók Lapja 1953/22. 14. A szocialista törvényesség vadgazdálkodásunkban Magyar Vadász 1953/12. 1.

⁷⁴ A legfőbb ügyész és az igazságügy-miniszter jelentése 1953. szeptember 7. a Politikai Bizottságnak a kormányprogram végrehajtásáról az igazságügyi szerveknél. Legfőbb Ügyészség 006/1954. Legf. Ü. 1954. január 18. Jelentés a Politikai Bizottságnak az ügyészi szervezet általános törvényesség feletti felügyeleti munkájáról. Adminisztratív Osztály - Legfőbb Ügyészség 1955. január 10. Jelentés a Politikai Bizottsághoz az ügyészi szervezet munkájáról a júniusi határozatok végrehajtása terén.

⁷⁵ Adminisztratív Osztály 1954. január 18. kiegészítő jelentés a Legfőbb Ügyészség általános törvényességi felügyeletről szóló jelentéséhez. MDP Adminisztratív Osztály – Legfőbb Ügyészség 1955. január 10. Jelentés a Politikai Bizottsághoz az ügyészi szervezet munkájáról a júniusi határozatok végrehajtása terén.

⁷⁶ Igazságügyi Közlöny 1953/21. 247. P.

megőrizte a hagyományt, miszerint szintjei és szervei igazodtak a bírósági szervezethez, amelyet majd az 1954. évi II. törvény rendezett, területi és különbírókról – katonai, közlekedési – rendelkezve.

Az új szervezet a működéshez szükséges tárgyi feltételeket alig kapta meg, így különösen a járművek hiánya a megyékben akadályozta a felügyelet helyszíni végzését, a nyomozásokat, de hiányos volt a joganyaggal való ellátás is.⁷⁷

A budapesti belvárosban az Apáczai Csere János utca 10. szám alatti épületben elhelyezett Legfőbb Ügyészség megszervezésének alapját az IM volt Büntetőjogi Főosztálya adta, amelynek személyzete Czákó Kálmán megválasztásával idekerült. E csúciszervnél funkcionális és szakmai egységek létrehozására került sor: személyzeti, titkársági – benne kodifikációs csoport, fordító iroda –, általános felügyeleti, nyomozás felügyeleti, bírósági felügyeleti – ezen belül büntető, polgári bírósági osztályok, fiatalkorúak, továbbá a büntetésvégrehajtás csoportja –, főosztályai és a gazdasági teendőket végző főkönyvelőség jöttek létre. Különös súllyal bírt a legfőbb ügyésznek közvetlenül alárendelt, az Államvédelmi Hatóság tagjaiból felállított Különleges Ügyek Osztálya, amely az állambiztonsági szervek nyomozásainak felügyeletével, az állam elleni bűncselekmények ügyeiben való vádképviseléssel és a bírósági munka felügyeletével, valamint a megyei ügyészségek ilyen tevékenységének irányításával foglalkozott.⁷⁸

A szervezet önállósodásával 1953 novemberétől megjelent új hivatalos lapként az Ügyészségi Közlöny: ez közölte a legfőbb ügyész utasításait, rendelkezéseit, a szakterületekre vonatkozó iránymutatásokat, személyi híreket.⁷⁹

Az egyes felügyeleti gyakorlásának módját a legfőbb ügyész utasításaiban határozta meg: a 9. az általános, a 20. a nyomozás, a 21. pedig bírósági felügyeletről szólt azon céllal, hogy a „szocialista állam törvényeit, valamint az államhatalmi és államigazgatási szerveknek a törvények végrehajtásával kapcsolatos összes rendelkezéseit, egyrészt valamennyi állami szerv, hivatalos személy, másrészt az állam minden polgára köteles pontosan és maradéktalanul betartani”. Ennek biztosítéka az ügyészség, amely tagjainak „politikailag és szakmailag is alapos felkészültséggel, sziklaszilárdan, teljes odaadással kell végezni munkájukat”.⁸⁰

4. A külön ügyészségek létrehozása

A szervezet 1954-ben vált teljessé, amikor sor került a katonai és a közlekedési ügyészségek felállítására.

A katonai ügyészséget illetően az MDP Politikai Bizottságának 1953. december 23-i határozata leszögezte, hogy az „egységes törvényesség biztosítása érdekében” történik a

⁷⁷ Lásd 70, 72. jegyzeteket, Budapesti Pártbizottság 1953. november 20. Határozat a Fővárosi Bíróságnak és Ügyészségnek a kormányprogram alapján a szocialista törvényesség biztosítása érdekében végzett munkájáról BFL MDP Budapesti Bizottságának iratai XXXV.95.a.

⁷⁸ Ügyészségi Közlöny 1953/1. 3. p. *Az új ügyészi szervezet munkája – A törvényesség védelmében.* Magyar Nemzet 1953/245. 5. p. HORVÁTH et al.: *Iratok...* 2. kötet 582. p., uo. 1. kötet 406–412. pp.

⁷⁹ Ügyészségi Közlöny 1953/1. 1–16. pp.

⁸⁰ CZÁKÓ KÁLMÁN: *A szocialista törvényesség megszilárdítása.* Jogtudományi Közlöny 1953/9. 365–369. pp.

katonai ügyészségnek a „központosított ügyészi szervezetbe” illesztése. A határozat meghatározta a szervezet felépítését, az itt tevékenykedők szolgálati viszonyait, feladatait.⁸¹

Ez alapján került kiadásra 29/1954. (V. 5.) MT rendelet a Magyar Népköztársaság katonai ügyészi szervezetéről, amely az 1-2. §-ok szerint a Legfőbb Ügyészségen belül működő, osztályokra és csoportokra tagozódó Katonai Főügyészségből, a fegyvernemi, a hadtest és hadosztály, valamint a helyőrségi katonai ügyészségekből állt.

A szervezet egyes egységeit a Minisztertanács határozatai állapították meg.⁸²

A különböző katonai ügyészségek illetékessége kiterjedt az illető fegyvernem – pl. légielő, tüzérség –, hadtest vagy hadosztály kötelékébe tartozó egységekre és személyekre. A helyőrségi szervek azokra az alakulatokra, személyekre voltak illetékesek, amelyek, illetve akik nem tartoznak valamely fegyvernemi, hadtest vagy hadosztály ügyészség alá. A 26. § kimondta, hogy katonai ügyészség jogköre a katonai büntetőeljárás alá tartozó egyéb fegyveres és rendészeti testületekre is kiterjed: így a Bp. hatálybaléptetéséről rendelkező 1951. évi 11. tvr. 20. §-a szerint idetartoztak az Államvédelmi Hatóság, a rendőrség, a hivatásos légoltalmi szervezet, az állami tűzoltóság, a pénzügyőrség tagjai és a letartóztató intézeti alkalmazottak.

A 6-7. §-ok szerint a katonai ügyészségek személyi és anyagi ellátmány tekintetében a Néphadsereghez tartoztak. A szervek létszámát és hivatali állását a legfőbb ügyész javaslatára a honvédelmi miniszter állapította meg. A hivatásos állományba tartozók katonai szolgálatot teljesítettek, rájuk a Néphadsereg szabályai voltak az irányadók. A katonai ügyészeket hivatali állásukra a honvédelmi miniszterrel egyetértésben a legfőbb ügyész, míg helyetteseiket, valamint az itteni ügyészségi nyomozókat a katonai főügyész nevezte ki. A katonai ügyészi szervek szervezetileg és tevékenységükben csak ügyészi feleltességek voltak alárendelve, mint ahogy felettük a fegyelmi jogkört is ők gyakorolták a Néphadsereg szabályzatai alapján.

A rendelet II-V. fejezetei az ügyészségi teendőket a speciális szervek és személyek viszonyaira szabva állapították meg, kiemelve, hogy különleges feladat a fegyelem, szolgálati rend, harckészség védelme, valamint a „katonai eskü, a katonai törvények, szabályzatok, utasítások, az előjárók parancsai és a szolgálati köteleességek pontos megtartásának ellenőrzése”.

A 14-15. §-ok szerint a katonai személyek által elkövetett bűncselekmények nyomozása az államvédelmi szervekre, az ügyészségi nyomozókra, valamint az illetékes parancsnokoknak alárendelt nyomozó tisztekre tartozott. A katonai ügyészségi nyomozó járt el a tisztek bűncselekményei, a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett, a szökés, a parancs megtagadása, az előjáró bántalmazása miatti büntettek ügyében, s minden olyan bűncselekmény miatt, amelyre a törvény 5 évi börtönnél súlyosabb büntetést írt elő.

A közlekedési ügyészségeket az 58/1954. (IX. 2.) MT rendelet állította fel, az 1. § szerint a vasúti, közúti, légi, vízi közlekedéssel és szállítással, a távközlés működésével, biztonságával kapcsolatos felügyeleti teendők ellátására. Ezeket irányító szervként a

⁸¹ MDP Adminisztratív Osztály – Honvédelmi Minisztérium – Legfőbb Ügyészség 1953. december 23. Javaslata a Politikai Bizottsághoz a Néphadsereg katonai ügyészsége szervezetének, működésének és a katonai ügyészség személyzete szolgálatának MT rendelettel való szabályozására.

⁸² Pl. 3083/II.1./1956. MT határozat egyes katonai bíróságok és ügyészségek megszüntetéséről, felállításáról és illetékességük megállapításáról, 3455/VI.22./1956. MT határozat a Katonai Műszaki Kisegítő Alakulat katonai ügyészségének felállításáról: OL Minisztertanácsi előterjesztések és határozatok XIX-A-83-b.

Legfőbb Ügyészségen belüli közlekedési osztály, továbbá a vasúti és postaigazgatóságok székhelyei – Budapest, Miskolc, Debrecen, Szeged, Pécs, Szombathely – szerint létrehozott közlekedési ügyészségek végezték.

Feladatuk volt az általános ügyészségi hatásköröknek a közlekedési szervek rendelkezési kapcsán való ellátása, a közlekedési bűncselekmények miatti eljárások felügyelete. E körben a 12. § a közlekedési ügyészségi nyomozókra ruházta a nyomozást olyan büntettnél, amely következtében emberélet esett áldozatul vagy a társadalmi tulajdonban különösen nagy kár állott elő, továbbá minden más cselekmény miatt, amely a közlekedés, szállítás, távközlés rendjét és biztonságát különösen súlyosan sértette vagy veszélyeztette.

A 8. § különleges feladatként határozta meg a dolgozók fegyelmének, szolgálati rendjének védelmét, a vonatkozó normák pontos megtartásának ellenőrzése útján a közlekedés, szállítás, a távközlés rendjének és biztonságának megszilárdítását, az élet, testi épség, a társadalmi tulajdon fokozott védelmének, az állampolgárok javai megőrzésének a közlekedés és szállítás körében való biztosítását.

A közlekedési ügyészségi szervek 1954 októberében kezdték meg működésüket.⁸³

5. 1956 az ügyészségen

1956 őszének forradalma a szervezetet szétzilálta: ahogy az új legfőbb ügyész, Dr. Szénási Géza értékelte néhány hét elteltével, 1957. február 4-én, az „*ügyészi apparátus munkája megtört, dezorganizálódott és az ügyészi szervezet darabokra hullott szét, mint az államapparátus többi része*”.⁸⁴

A szervezet tagjainak jelentős része azonosult a forradalom követeléseivel, nem kívánt eljárni a pártállam szolgálatában. Az ügyészségeken is megalakultak a forradalmi bizottmányok. Szénási idézett értékelése szerint így az „*elmúlt évek oly szigorúnak látszó káderpolitikája ellenére az ügyészségek egyes dolgozói alig voltak öntudatosabbak és politikailag tisztábban látók, mint egy szatócsüzlet alkalmazottai*”.⁸⁵

A forradalom bukása után a résztvevők egy részét elbocsátották, mások lemondtak állásukról, számosan külföldre távoztak, így az ügyészek összlétszáma 84 fővel, az apparátus 10%-val csökkent. Volt, akit elítéltek magatartása miatt.⁸⁶

A megrendült pártállam helyreállítása során a forradalom és szabadságharc szereplői elleni külön jogszabályok nyugvó felelősségre vonások során az ügyészség a megtorló apparátus egyik elemeként szerepelt.⁸⁷

⁸³ MDP Adminisztratív Osztály – Legfőbb Ügyészség 1955. január 10. Jelentés a Politikai Bizottsághoz az ügyészi szervezet munkájáról a júniusi határozatok végrehajtása terén.

⁸⁴ MIKÓ ZSUZSANNA: *A Legfőbb Ügyészség az 1956. évi forradalomban*. Levéltári Közlemények 2006/2. 189–221. pp.

⁸⁵ Fővárosi Ügyészség 1957.Ig.02. BFL Fővárosi Főügyészség iratai XXV.60.b. Bács-Kiskun Megyei Ügyészség 1957.Ig.XX.5/21. BKML Bács-Kiskun Megyei Főügyészség iratai XXV.71.

⁸⁶ ZINNER et al.: *Megfogyva...* 546. p. SZENDREI GÉZA: *Kéri József Győr-Sopron megyei ügyész*. Jogtörténeti Szemle 2008/3. 36–45. pp.

⁸⁷ Lásd a tvr-eket: 1956. évi 22. egyes bűncselekmények tekintetében a büntetőeljárás egyszerűsítéséről, 1956. évi 28. a rögtönbíráskodásról, 1957. évi 4. a gyorsított büntetőeljárás szabályozásáról, 1957. évi 25. a Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsának felállításáról és eljárásának szabályozásáról, 1957. évi 34. a népbírói tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntetőeljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról.

6. Az ügyészség változásai

A korszak meghatározója a Magyar Szocialista Munkáspárt volt, amely a pártállami rendnek megfelelően foglalkozott az igazságügyi szervek, így az ügyészség kérdéseivel is.⁸⁸

Az 1949. évi alkotmány jelentősebb módosítását az 1972. évi I. tv. végezte el, amely érdemben nem érintette az ügyészségre vonatkozó rendelkezéseket, de a legfőbb ügyész mandátumát 4 évben határozta meg, továbbá kimondta, hogy a szervezetre vonatkozó szabályokat csak törvény állapíthatja meg.⁸⁹

Az eredeti ügyészségi normát két ízben váltotta fel új szabályozás: az 1959. évi 9. tvr., majd az 1972. évi V. tv. (Ütv.). Mindkettőben megmaradtak az első tvr. lényegi szabályai a tevékenységi, szervezeti, szolgálati kérdésekben. Azonban az első alapján a megyei, fővárosi szintű szervek a főügyészség elnevezést kapták, megszűntek a közlekedési ügyészségek, továbbá a szervek létesítéséről, megszüntetéséről a kormány helyett az Elnöki Tanács döntött. A ügyészi kinevezés feltételévé vált az egyetemi jogi végzettség és a szakvizsga letétele. A főügyészi, vezető ügyészi beosztásokra a legfőbb ügyész immár határozatlan időre nevezett ki. A második norma a „*törvényesség, az alkotmány és az alkotmányos jogszabályok megtartását*” minden állami szerv kötelességévé tette, amelynek „*segítése és ellenőrzése*” lett az ügyészség feladata. A bíróságok kapcsán a törvényességi felügyelet megszűnt, büntető ügyekben a közvád képvisellete, polgári ügyekben a peres vagy nem-peres eljárás indítása – a jogosult akadályozottsága esetén – és perbeli fellépés a törvényesség érdekében, továbbá per- és jogorvoslatok emelése hárult az ügyészre. A legfőbb ügyész jogot kapott arra, hogy a Minisztertanácsnál, a minisztereknél, országos hatáskörű szervek vezetőinél jogszabály kibocsátását, módosítását, hatályon kívül helyezését kezdeményezze, a jogszabály tervezetekre törvényességi szempontból előzetesen észrevételt tegyen.⁹⁰

Az ügyészi feladatokat az egyes eljárási rendeletek szabályozó normák határozták meg: a büntetőeljárásról szóló 1962. évi 8. tvr., majd az 1973. évi I. tv., a Pp-nek – az 1954. évi VI. tv-nyel való módosítását követően – a 2/A. §-a, az államigazgatási eljárás általános szabályait rendező 1957. évi IV. tv. VII. fejezete, a szabálysértésekről szóló 1968. évi I. tv. 71. §-a.

Ezek mikénti alkalmazásához a 3221/1963. (V. 30) Korm. határozatban, majd a 14/1973. NET határozatban megfogalmazott jogpolitikai irányelvek adtak útmutatást az eljárók számára. Az ügyészséget illető feladatszabás volt, hogy „*segítse elő a jogszabályok egységes értelmezését és alkalmazását, a törvényesség megtartását*”, s vé-

ról. Lásd MIKÓ ZSUSZANNA: *Az 1956 utáni megtorlás ügyészségi és bírósági szervei Budapesten 1957-1959.* FONS 2006/3. 397–429. pp. MARKÓ GYÖRGY: *A katonai bíróságok statáriális ítéletei 1956 december – 1957 október között.* HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK 1996/3. 115–128. pp.

⁸⁸ Pl. Előterjesztések a Politikai Bizottsághoz: 1958. október 29. az 1953. évi 13-as sz. az ügyészségről szóló tvr. módosítása, 1970. július 14. az igazságszolgáltatás, a bírói és ügyészi szervezet fejlesztése, 1975. július 7. személycsere a Legfőbb Ügyészségen, 1987. november 23. a bírák és ügyészek bérének rendezése: <http://adatbazisonline.hu/adatbazis/mszmp-jegyzokonyvek>. Az MSZMP és az ügyészség kapcsolatára lásd NYIRI SÁNDOR: *A múlt mindig velünk van.* Ardlea Kiadó. Nyíregyháza, 2012, 55–56. pp.

⁸⁹ A korszakkal kapcsolatban lásd LÉVAI TIBOR (szerk.): *A szocialista ügyészi szervezet fejlődése a Magyar Népköztársaságban 1953–1978.* Legfőbb Ügyészség, 1978. 15–224. pp.

⁹⁰ Lásd NYIRI SÁNDOR: *Az ügyészségről.* BM Kiadó. Budapest, 2004. 21–125. pp.

gezze a bűncselekmények elkövetőinek a „*törvényes rendelkezéseink alapján*” való felelősségre vonását⁹¹

A szervezet helyi egységei többször változtak: járási, városi, fővárosi kerületi ügyészségek megszüntetésére, létrehozására, összevonására került sor, így a korszak végén, 1989-ben a 20 főügyészség alárendeltségében 95 működött, továbbá 5 katonai ügyészség. A Komárom Megyei Főügyészség székhelye 1987-től Tatabánya lett. A szervezetben ekkor 949 ügyész, 142 fogalmazó és 849 más munkatárs tevékenykedett.⁹²

Az 1980-as években megkezdődött a kor technikai vívmányainak alkalmazásával az információtechnológia bevezetése. 1983-tól működött a Legfőbb Ügyészség számítógép-központja a számítástechnikai bázison alapuló információs rendszerek üzemeltetése, fejlesztése, a vezetési, irányítási, ellenőrzési tevékenység segítése céljaival.⁹³

A Legfőbb Ügyészség a hivatalos közlönyön túl tanulmányok közlésére 1965-től évente négyszer kiadta a 30 éven át megjelent *Ügyészségi Értesítőt*, illetve monográfiák közzétételére az *Ügyészségi Kiskönyvtár* köteteit, amelyekből 33 látott napvilágot. A szervezet dolgozói részére szakmai-tudományos konferenciákat, a pályakezdőknek perbeszéd és jogesetmegoldó versenyeket rendezett.⁹⁴

A legfőbb ügyész felügyelete alatt 1960-ban létrejött a bűnözéssel, bűnüldözéssel foglalkozó kutatási, tudományos tevékenységek ellátására az *Országos Kriminológiai Intézet*, melynek neve 1971-ben kibővült a *kriminalisztikai* szóval. Ez a bűnügyi tudományok jelentős kutatóbázisa lett, amely munkájának eredményeit 1962-től évről-évre kiadott tanulmányköteteiben hozta nyilvánosságra.⁹⁵

IV. A köztársaság ügyészsége 1989–2003

1. A Köztársaság Ügyészségének létrejötte

Az országban bekövetkezett változások eredményeként az 1980-as évek végén megfogalmazódott a pártállam megreformálásának, majd lebontásának igénye, amely az államszervezet jelentős megváltoztatását követelte.

⁹¹ OL XIX-A-83-b.

⁹² NET határozatok pl. 10/1965. (IV. 9.) egyes budapesti kerületi ügyészségek összevonásának jóváhagyásáról, 17/1965. (VII. 1.) a szentgotthárdi és a körmendi járási ügyészségek, a vasvári járási és a szombathelyi városi-járási ügyészségek, a kapuvári járási és a soproni városi-járási ügyészségek összevonásáról, 38/1974. (XII. 4.), 36/1976. (XII. 7.) egyes ügyészségek megszüntetéséről, 26/1978. (X. 28.) egyes járási (városi) ügyészségek megszüntetéséről, illetve elnevezésük megváltoztatásáról, 21/1980. (IX. 1.) a Sárbogárdi Járási Ügyészség megszüntetéséről és a Dunaújvárosi Városi-Járási Ügyészség illetékességi területének a sárbogárdi járásra történő kiterjesztéséről, 20/1981. (XII. 5.) a Mezőcsáti Járási Ügyészség székhelyének áthelyezéséről és elnevezésének megváltoztatásáról, 39/1985. (XII. 6.) a Tatai Városi Ügyészség megszüntetéséről, 16/1986. a Komárom Megyei Főügyészség székhelyének áthelyezéséről, 37/1988. (VI. 10.) a Kazincbarcikai Városi Ügyészség létesítéséről. Az ügyészi szervezet személyzeti statisztikai tájékoztatója 1989. év.

⁹³ NYIRI: *A múlt...* 65. p. Lásd a legfőbb ügyészi utasításokat: 4/1982. a számítástechnikai bázisú ügyészségi információs rendszerek kidolgozásáról és bevezetéséről, 5/1982. a büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység számítástechnikai bázisú információs rendszerének bevezetéséről.

⁹⁴ NYIRI: *Az ügyészségről*. 151. p. NYIRI: *A múlt...* 52. p.

⁹⁵ A megjelent tanulmányokra lásd Repertórium 1962–2013. *Kriminológiai Tanulmányok 50.* – Jubileumi kötet. Országos Kriminológiai Intézet. Budapest, 2013. 261–290. pp.

Ennek során készült el 1989 februárjára az IM-ben a *Magyarország alkotmányának szabályozási elvei* című, a Minisztertanács lapjában nagy nyilvánosságot kapott koncepció.⁹⁶ Ez tartalmazta a kiépítendő jogállam új jogvédelmi, ellenőrző szerveinek – alkotmánybíróság, állampolgári jogok szószólója, állami számvevőszék – létrehozásának, továbbá az igazságügyi szervezet változtatásainak szükségességét: e körben a közigazgatási bíráskodás, a kétfokú rendes jogorvoslat és a négy szintű bírósági szervezet létrehozását.

Az ügyészséget illetően három elképzelés fogalmazódott meg: a) az addigi állapot fenntartása kisebb változtatásokkal, b) a közjogi helyzet változatlansága mellett az általános felügyeleti és polgári jogi tevékenység megszüntetése az új jogvédelmi, ellenőrző szervek létrehozásának következményeként, c) a csökkentett büntetőjogi funkciók – a vizsgálóbíró, valamint a büntetés-végrehajtás főfelügyelője tisztségeinek felállítása miatt – ellátására figyelemmel ismét az IM alárendeltségében való működés, amikor a legfőbb ügyész a miniszter egyik helyettese.

A politikai változások eredményeként a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásai eredményeként 1989 őszére született megállapodás a békés átmenet sarkalatos kérdéseiben, amely több – majd az ügyészséget is érintő – törvényjavaslatban öltött testet: így az alkotmány, a büntető törvénykönyv, a büntetőeljárás törvény módosításairól, az alkotmánybíróságról, a pártok működéséről és gazdálkodásáról.⁹⁷

Az 1989. október 23-án kihirdetett XXXI. tv. alapjaiban módosította az alkotmányt, 1. §-ában kimondva, hogy Magyarország köztársaság. A megújított alpnormában az ügyészségről szóló szabályozás a XI. fejezetet alkotta a köztársasági elnök, az Alkotmánybíróság, az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, az Állami Számvevőszék új jogintézményei, valamint a némileg változtatott bírósági előírásokat követően. Az ügyészségi szabályozásban csekély változások történtek: a közjogi helyzet, a legfőbb ügyész jogállása, a feladatok megmaradtak. A polgári kornak megfelelően kimondásra került, hogy az ügyészek – a bírákhoz hasonlóan – nem lehetnek tagjai pártoknak és politikai tevékenységet nem folytathatnak: ezen összeférhetetlenség deklarálása a szakmai önállóság és függetlenség garanciáját jelentette. A 27. § feljogosította az országgyűlési képviselőt, hogy – az addigi kérdezési jogon túl – a legfőbb ügyészhez interpellációt intézzen.

A köztársasági alkotmány létrejötté után az 1989. évi XLVI. tv. végezte el az Ütv. módosítását, az ügyészség jogállami környezetbe helyezését. Az új preambulum szerint a „Köztársaság törvényes rendjének biztosítása, a társadalom jogi életének fejlesztése, a jogállam kiépítése és fenntartása, védelme” a feladat, ezért törvényi eszközeivel gondoskodik arról, hogy a „jogalkalmazó munkában, a társadalmi szervezetek működésében és az állampolgárok magatartásában egységesen érvényesüljön a jogállamiságból fakadó törvényesség”, valamint „közreműködik a jogalkotás alkotmányosságának biztosításában”.

⁹⁶ Magyar Hírlap 1989/46. 7–13. pp.

⁹⁷ KUKORELLI ISTVÁN (szerk.) *Alkotmánytan I.*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 66. Lásd 1989. évi XXV. tv. a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról, 1989. évi XXVI. tv. a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény módosításáról, 1989. évi XXXII. tv. az Alkotmánybíróságról, 1989. évi XXXIII. tv. a pártok működéséről és gazdálkodásáról.

Ennek keretében az Ütv. 3. §-a az ügyészség feladatává tette

- a társadalmi szervezetek, az állam, az állami szervek, az állampolgárok jogait védeni,
- fellépni az Alkotmány, a jogszabályok, az állami irányítás egyéb jogi eszközei megtartása érdekében,
- üldözni a tudomására jutott bűncselekményeket,
- részt venni az állampolgári jogtudat fejlesztésében, a jogszabálytisztelet erősítésében, a jogsértések, a bűnözés megelőzésében.

A 20. § (5) bekezdése leszögezte, hogy feladatai ellátása során az ügyészség független és csak a törvénynek, a jogszabálynak van alárendelve. Jogkörébe tartozott, hogy

- a törvény mellékletében meghatározott bűncselekmények miatt kizárólagosan nyomozzon,
- felügyeletet gyakoroljon a nyomozások törvényessége felett,
- gyakorolja a vádemelés közhatalmi jogosítványát, a bírósági eljárásban képviselje a vádat,
- törvényességi felügyeletet lásson el a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló rendelkezések megtartása felett, közreműködjön a kapcsolatos bírósági eljárásokban,
- részt vegyen a bíróságok polgári, munkaügyi, közigazgatási és gazdasági jogi peres és nem peres eljárásaiban azért, hogy a törvényeket helyesen alkalmazzák,
- elősegítse a társadalom szervezeteinek és az állampolgároknak a jogszabályok megtartását.

Új feladatot jelentett a 25. § (3) bekezdésében írt ténymegállapító vizsgálat folytatása közérdeket sértő, illetve veszélyeztető cselekmény vagy mulasztás gyanúja esetén.

A legfőbb ügyészt a 20. § szerint az államfő javaslatára az Országgyűlés ezentúl 6 évre választotta, mivel a „*törvényesség folyamatos biztosításának egyik lényeges feltétele*”, hogy a „*választási ciklusa ne essen egybe*” az országgyűlési képviselőkével, valamint megszűnt a visszahívhatósága. Az addigi, némileg megváltoztatott jogosítványain túl az Alkotmánybírósághoz kapcsolódóan

- részt vehetett annak teljes ülésein, indítványozhatta jogszabály, az állami irányítás egyéb jogi eszköze alkotmányellenességének, illetve nemzetközi szerződésbe ütközésének vizsgálatát, az alkotmányos jogok megsértése miatti panasz elbírálását, a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség, továbbá az ügyészség és más szerv közötti hatásköri összeütközés megszüntetését, az Alkotmány rendelkezéseinek értelmezését,
- az alkotmányellenesnek nyilvánított jogszabály, az állami irányítás egyéb jogi eszköze alapján jogerős határozattal lezárt büntetőeljárásban törvényességi óvást volt köteles emelni az elítélt javára.

A 19. § (1) bekezdése szerint ezentúl legfőbb ügyészi előterjesztésre a köztársasági elnök rendelte el ügyészség létesítését, megszüntetését, székhelyének áthelyezését.

A 22. § (2) bekezdése az ügyészi magatartást illetően megfogalmazta, hogy a jogsértőkkel szemben a „*törvényekben előírtaknak megfelelően, következetesen és humánusan*

járjanak el”, kötelezettségeiket „becsületesen, legjobb szaktudásuk szerint pontosan” teljesítsék.

Az ügyészségi dolgozóknak a további alkalmazás feltételeként 1989. december 31-ig esküt kellett tenniük a Köztársaság alkotmányára.

2. Törekvések a közjogi helyzet megváltoztatására, meghatározó alkotmánybíróvági döntések

A rendszerváltást követően az ügyészség helyzetét, feladatait törvények, továbbá az Alkotmánybíróságnak a jogállam kiépítését szolgáló döntései határozták meg.

Ebben az időszakban felmerült az ügyészség közjogi állása megváltoztatásának igénye: a különböző pártállású kormányoknak az 1993-ban, majd 1998-ban az Országgyűléshez benyújtott törvényjavaslatai szervezeti oldalról az ügyészség külső irányítását – a belső viszonyok érintetlenül hagyása mellett – az igazságügy-miniszterre kívánták ruházni, aki nem adhatott volna utasítást a nyomozás megszüntetésére vagy a vádemelésről való eltekintésre.⁹⁸ E javaslatok az alkotmány módosítását is megkivánták, de elfogadásukra a szükséges parlamenti többség hiányában nem került sor.

Az 1994–1998 közötti ciklusban az Országgyűlés 119/1996. (XII. 21.) számon határozott a Magyar Köztársaság új alkotmányának szabályozási elveiről: eszerint a készítenő alpnormában az ügyészség az igazságszolgáltatásról szóló V. fejezetben elhelyezve, lényegi változások nélkül szerepelt volna.

Az Alkotmánybíróság ezen időszakban több, a szervezet helyzetét, feladatait meghatározó döntést hozott, amelyek majd megjelentek a törvényhozás aktusaiban.

A 9/1992. (I. 30.) határozat kimondta, hogy a legfőbb ügyész és a Legfelsőbb Bíróság elnökének jogosítványa, a jogerős bírósági határozatokkal szembeni törvényességi óvás intézménye alkotmányellenes.

Az 1/1994. (I. 7.) határozat szerint a polgári eljárásban az ügyész általános perindítási, fellépési, fellebbezési és a jogerős ítélet felülvizsgálatára irányuló indítványozási joga ugyancsak alkotmányellenes. E döntés az alapvető rendeltetést is megfogalmazta, miszerint az „*ügyészség – a kontinentális jogrendszerekben általában véve elfogadott helyzetének megfelelően – a Magyar Köztársaságban elsősorban az ún. vádfunkciót ellátó szervezet. Ilyen tartalommal szabályozza az alkotmány 51. § (1) és (2) bekezdése az ügyészség alkotmányos jogállását, büntildözési és közvádi funkcióit és az azokhoz kapcsolódó egyéb feladatait és hatáskörét.*”

A 2/2000. (II. 25.) határozat megállapítása szerint alkotmányellenes helyzetet okozott, hogy az Ütv. az ügyészi óvás elbírálásával kapcsolatosan alapvetően „*nem szabályozza a jogérvényesülés kiszámíthatóságának a ... jogbiztonság követelményének megfelelő eljárási garanciáit.*”

A független ügyészségi helyzetet ugyanakkor az Alkotmánybíróság 3/2004. (II. 17.) határozata megerősítette. Ez tisztázta azokat a kérdéseket, amelyek az ügyészség alkot-

⁹⁸ Lásd 1993 április 9688. számú törvényjavaslat a Magyar Köztársaság ügyészségéről, 1998. szeptember T/124. számú törvényjavaslat a Magyar Köztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvény és ezzel összefüggésben más törvények módosításáról.

mányos helyzetével, a legfőbb ügyész szerepével összefüggésben merültek fel. E határozat az ügyészséget a széles értelemben vett igazságszolgáltatás rendszerében helyezte el, leszögezve, hogy a legfőbb ügyész a szervezetnek szakmai és nem politikai vezetője. Így az Országgyűlés felé fennálló felelőssége csak beszámolási, magyarázat- és válaszadási, valamint megjelenési kötelezettséget, illetve az alkotmányban meghatározott feladatai ellátásának kötelmét foglalja magában. A legfőbb ügyész feladatai ellátása során hozott egyedi döntéséért nem tartozik politikai felelősséggel az Országgyűlésnek, így az interpellációra adott válaszában el nem fogadása nem érinti közjogi helyzetét és ezért nem vonható felelősségre. A határozat leszögezte, hogy a legfőbb ügyész és az ügyészség nincs alárendelve az Országgyűlésnek, így nem utasítható meghatározott tartalmú egyedi döntés meghozatalára vagy megváltoztatására. Ebből következően a parlament a szakmai vagy politikai bizalom megrendülése esetén sem mozdíthatja el pozíciójából, az ügyészség tevékenységét az éves legfőbb ügyészi beszámoló, illetve a korlátozott válaszadási kötelezettségén keresztül ellenőrizheti.

A közjogi helyzetet, a független ügyészséget már az európai uniós csatlakozási tárgyalások menetében az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának REC(2000)19. számú ajánlása is elismerte a kontinens államainak többségében ettől eltérően szervezett, kormányzati szervként működő ügyészi modell mellett. Leszögezte, a működés központi eleme annak biztosítása, hogy az ügyészek „indokolatlan beavatkozástól mentesen” láthassák el feladataikat. Azokban az országokban, ahol a szervezet a kormánytól független, az „Államnak hatékony intézkedéseket kell hoznia annak biztosítására, hogy az ügyészség függetlenségének természetéről és terjedelméről a törvény rendelkezék”.⁹⁹ E kívánalomnak a hazai szabályozás mindenben megfelelt.

3. Szervezet

A rendszerváltás menetében a 96/1989. (VIII. 31.) MT rendelet a történelmi előzményekre figyelemmel megváltoztatta egyes megyék nevét, amelyet az érintett főügyészségek elnevezésének módosítása is követett.¹⁰⁰

Az 1990-es évektől alapvetően visszaállításra kerültek a korábbi korszakban megszüntetett helyi ügyészségek, illetve újabbak létesültek a bíróságok létrehozásához kapcsolódóan.¹⁰¹

Az ügyészségi nyomozás végzésére a főügyészségeken nyomozó hivatalok jöttek létre, majd 2001-ben országos illetékességgel – meghatározott bűncselekmények és személyek ügyeire – a Fővárosi Főügyészséghez tartozóan megalakult a Központi Ügyészségi Nyomozó Hivatal.¹⁰²

⁹⁹ Európa Tanács Miniszteri Bizottsága REC(2000)19. számú ajánlása az ügyészségnek a büntető igazságszolgáltatás rendszerében betöltött szerepéről és magyarázó kommentár *Ügyészek Lapja* 2001/3. 11–48. pp.

¹⁰⁰ 6/1989. Legf. Ü. utasítás egyes megyei főügyészségek elnevezésének megváltoztatásáról.

¹⁰¹ Lásd a KE határozatokat pl. 293/1990. (XII. 15.) egyes helyi ügyészségek létesítéséről, 274/1991. (XII. 31.) a katonai ügyészségek székhelyének kijelöléséről, 92/1992. (V. 26.) a budapesti V., a VIII. és a XIII. kerületi Ügyészség összevonásáról, 195/1992. (XII. 11.) egyes helyi ügyészségek létesítéséről, 207/1994. (XII. 9.) kerületi ügyészség elnevezéséről.

¹⁰² Lásd a legfőbb ügyészi utasításokat 4/1990, 9/1995. (ÜK. 12.) az ügyészségi nyomozó hivatalokról, 8/2000. (ÜK. 12.) az ügyészi szervezet átalakításáról, 5/2001. (ÜK. 6.) az ügyészségi nyomozó hivatalokról és az ügyészségi nyomozásról, 6/2001. (ÜK. 6.) a Központi Ügyészségi Nyomozó Hivatalról

A szervezet felépítését befolyásolták a bírósági és eljárásjogi reformok, amely során az 1997. évi LXIX. törvény regionális szervekként, több megyére kiterjedő illetékességgel elrendelte a Legfelsőbb Bíróság és a megyei bíróságok közé ékelődve 5 ítélőtábla létrehozását jogorvoslati feladatok ellátására. Ez azonban az 1999. évi CX. tv. újabb szabályozása miatt – amely egyetlen Országos Ítélőtábla felállítását írta elő – nem lépett hatályba. A kérdésre a 2002. évi XXII. tv. az ítélőtáblák és a fellebbviteli ügyészi szervek székhelyének és illetékességi területének megállapításáról tett pontot, amely 2003. január 1-jével elrendelte ezek létrehozását Budapesten, Pécsen és Szegeden, majd 2005-től Debrecenben és Győrött is.

Ennek megfelelően az ügyészségen létrejöttek a – kizárólag másodfokú eljárásjogi feladatokat végző – fellebbviteli főügyészségek: az ítélőtáblai régióknak megfelelően a polgári szervek, továbbá országos illetékességgel a fővárosban a katonai.¹⁰³

Mindezek eredményeként 2003-ban a Legfőbb Ügyészségen túl 4 fellebbviteli főügyészség, 20 főügyészség, 116 városi, fővárosi kerületi, továbbá 5 katonai ügyészség működött.¹⁰⁴

Az ország nemzetközi szerepvállalásaiból adódóan 2002-ben mobil katonai ügyészségi egység felállítására került sor a katonai büntetőeljárás során külföldön szükségessé váló bűnüldözési és az Ütv-ben meghatározott teendők ellátása érdekében.¹⁰⁵

Az eljárási feladatok, a bűnözés változásaira figyelemmel kibocsátott 25/2003. (ÜK. 12.) LÜ utasítás *A Magyar Köztársaság ügyészsége szervezetéről és működéséről* jelentős változásokat hozott a Legfőbb Ügyészség szerkezetében: a funkcionális és szakmai feladatok ellátására át-, illetőleg megalakult 10 főosztály és 4 önálló osztály. Változtatásokra került sor a területi ügyészségeken is.¹⁰⁶

A szervezet egységeinek elhelyezését szolgáló, általában a bíróságokkal közös épületeknek a kor követelményeinek megfelelő korszerűsítése, illetve az önálló ingatlanokban való elhelyezés folyamata megkezdődött, majd 2000-től felgyorsult, melyek eredményeként évről-évre újabb – modern irodatechnikával és az alkalmazottak jólétét szolgáló berendezésekkel felszerelt – épületek átadására került sor.¹⁰⁷

A modernizálás során a 2000-es évek elejére kiépült a szervezet infokommunikációs rendszere: az ügyvitel, statisztika, adatfeldolgozás és -továbbítás ezen keresztül történt, az ügyészi és irodai munkavégzés eszközeivé vált a számítógép, az elektronikus jogtár.¹⁰⁸

¹⁰³ Lásd a KE határozatokat: 143/1997. (IX. 30.) a Magyar Köztársaság ügyészi szervezetéről, 38/2001. (IV. 5.), 186/2002. (XII. 12.)

¹⁰⁴ 188/2003. (X. 13.) KE határozat a Magyar Köztársaság ügyészi szervezetéről szóló 143/1997. (IX. 30.) KE határozat módosításáról. Később a 2006. évi VII. tv. kimondta, hogy az ügyészségi nyomozás, továbbá más feladatok ellátására önálló helyi ügyészség vagy főügyészség létesíthető. Ennek megfelelően e norma létrehozta a Központi Nyomozó Főügyészséget, továbbá a helyi ügyészségekről szóló 1/2006. (ÜK. 1.) LÜ utasítással létrejöttek a megyei (fővárosi) illetékességgel eljáró nyomozó ügyészségek, valamint a Budapesti Törvényességi Felügyeleti Ügyészség.

¹⁰⁵ 1/2002. (ÜK. 2.) LÜ utasítás mobil katonai ügyészségi egység felállításáról.

¹⁰⁶ SZÉKELY ISTVÁN (szerk.) *Az ügyészség a harmadik évezred első éveiben*. Legfőbb Ügyészség. 2000–2005. 20–23. pp.

¹⁰⁷ Uo. 99–100. pl. 2000. Veszprém, Budapest, 2001. Nyíregyháza, Pécs, 2002. Tiszaújváros, Pécs, Központi Ügyészségi Nyomozó Hivatal, 2003. Pest Megyei Főügyészség, Debrecen, Tamási, Sároaljaiújhely, Lenti

¹⁰⁸ Uo. 88–94. pp. Lásd a legfőbb ügyészségi utasításokat pl. 10/1991. a számítógépes ügyészségi igazgatási ügyvitel rendszerének bevezetéséről, 7/1992. a büntetőjogi szakág számítástechnikai bázisú ügyvitelének

4. Szolgálati viszonyok

A rendszerváltást követően az ügyészségi alkalmazottak vonatkozó szabályozás – a bíróságokhoz hasonlóan – letért a pártállami korszak egységes munkajogi normáiról és önálló jogállási törvényekben nyert megállapítást.

Elsőként – a polgári magyar hagyománynak megfelelően – az 1990. évi LXXXVIII. tv-nyel önálló szabályozás született *A bírák, az ügyészek, a bírósági és az ügyészségi dolgozók előmeneteléről és javadalmazásáról*. Ez kimondta, hogy a hatálya alá tartozók személyi alapbérre, pótlékra, különjuttatásra jogosultak. A személyi alapbér megállapítása a szervezetek szintjei és a munkaköri beosztáshoz igazodó, továbbá a szolgálati idő alapján megállapított fizetési osztályba, ezen belül fizetési fokozatba, csoportba való besorolással történt. Megállapításra került a bírói, ügyészi, vezetői pótlék.

Az Útv-ét módosító 1991. évi LXII. tv. bevezette a vezetői állásoknak a legfőbb ügyész által kiírt pályázatok útján való betöltését. A szabályozás biztosította a korábbi vezető visszavonulását: a pályázatot elnyert új vezető kinevezése napjától a korábbi, ha ehhez hozzájárult – választása szerint vagy vezetői beosztásának megfelelő vagy annál alacsonyabb szintű ügyészségen – más ügyészi munkakörbe kellett áthelyezni. Ha nem járult hozzá, munkaviszonya az új vezető kinevezésének napján megszűnt és az egyébkénti felmondási idejére őt megillető munkabérének megfelelő összegére vált jogosulttá.

E szabályozások helyébe a még az 1993-as reformcsomag elemét képező és a vonatkozó munkajogi kérdéseket átfogóan szabályozó *Az ügyészségi szolgálati viszonyról és az ügyészségi adatkezelésről* szóló 1994. évi LXXX. tv. (Üsztv.) lépett. Ez rendezte a szervezetben tevékenykedő különböző feladatkörű dolgozók – ügyész, titkár, fogalmazó, nyomozó, tisztviselő, írnok, fizikai alkalmazott – szolgálati viszonyának létesítése, módosítása, megszűnése, a vezetői megbízás, kinevezés, megszűnés, az összeférhetetlenség, minősítés, munkavégzés, javadalmazás, fegyelmi és kártérítési felelősség kérdéseit. Szabályozásra került az adatkezelés és ügyészségen működő dolgozói szervezetek – alkalmazotti tanács, ügyészi tanács szakmai kollégium, összügyészi értekezlet – feladatköre. Ezek közül kiemelendő, hogy szigorúbbak lettek az ügyésszé válás feltételei: ezt jelzik pl. az ügyészségi fogalmazóként eltöltendő joggyakorlati idő meghosszabbítása, a sikeres jogi szakvizsga utáni kötelező titkári működés, a pályaalakmassági vizsgálat előírásai.

Az alkalmazottak közül a nők aránya fokozatosan nőtt, 1996-ra az ügyészek közötti számarányuk meghaladta az 50%-ot.¹⁰⁹

A bírósági munkavégzés megjelenését tette méltóságteljesebbé, hogy a 10/1999. (ÜK. 10.) LÜ utasítás bevezette az ügyészek számára a talár viselését.

Ezekben az években az ellátandó feladatok növekedését követte az alkalmazotti létszámé is, így pl. 1996: 1109, 2000: 1301, 2003: 1401 ügyész végezte a munkát, valamint a két utóbbi esztendőben 327, illetve 452 titkár és fogalmazó is tevékenykedett.¹¹⁰

bevezetéséről, 1/1998. (ÜK. 4.) az ügyészségi számítástechnikai, informatikai eszközök kezeléséről, 26/2003. (ÜK. 12.) a számítógépes igazgatási ügyvitelről.

¹⁰⁹ J/4286 A Magyar Köztársaság legfőbb ügyészenek országgyűlési beszámolója az ügyészség 1996. évi tevékenységéről.

¹¹⁰ Ugyanott és J/3 A Magyar Köztársaság legfőbb ügyészenek országgyűlési beszámolója az ügyészség 2009. évi tevékenységéről

1990-ben érdekképviselési és -védelmi célokkal megalakult az Ügyészek Országos Egyesülete, majd 2002-ben az ügyészségi fogalmazók, titkárok és nyomozók szervezete, a Pro Iustitia Egyesület.¹¹¹

5. Feladatkörök

Az ügyészség fő teendője, a büntetőeljárások terén a rendszerváltást követően is az 1973. évi I. tv-nyel megállapított Be. hatályosult, számos módosítással. Az ügyész továbbra is meghatározott bűncselekmények miatt nyomozott, felügyelte a nyomozást, annak során jogorvoslati fórum volt, a nyomozási bírónak pedig indítványokat tett. A közvadás bűncselekmények miatti vádemelés után képviselte azt bíróságnál, amelynek döntései ellen jogorvoslatokat nyújthatott be.

Lényeges módosítást tartalmazott a nemzetbiztonsági szolgálatokat szabályozó 1995. évi CXXV. tv. 82, 83. §-a, amelyek ügyészi engedéllyel lehetővé tették az ún. nyomozási alku alkalmazását.

A törvényességi óvás helyett a jogerős bírósági határozattal szemben az 1992. évi LXIX. tv. bevezette a felülvizsgálatot, amellyel az ügyész mint a felek egyike élhetett, továbbá az 1999. évi CX. tv. 94. §-a szerint a legfőbb ügyész a törvényesség érdekében jogorvoslatot nyújthatott be a Legfelsőbb Bírósághoz. *A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról* szóló 1997. évi LXVI. tv. 31. § (2) bekezdése szerint a legfőbb ügyész büntető ügyben jogegységi eljárást indítványozhatott, polgári eljárásban pedig akkor, ha az eljárás megindítására vagy az abban való részvételre külön jogszabály feljogosította.

Az új büntetőeljárás kódexet az 1998. évi XIX. tv. állapította meg, amely számos módosítást követően 2003. július 1-jén lépett hatályba. Ettől kezdve az ügyész mint közvádoló a vádemelést megelőző szak urává vált, feljogosítottá az azt megalapozó nyomozás irányítására. A közvád korrekciójaként viszont évtizedek elteltével ismét bevezetésre került a sértettet megillető pótmagánvád intézménye.¹¹²

E kódex hatálybalépése előtt is már több megoldása beépítésre került az 1973. évi I. tv-be, amelyek ügyészi feladatokat adtak: pl. 1998. évi LXXXVIII. tv. bevezette az engedéllyel alkalmazható fedett nyomozó, a vádemelés elhalasztása, az 1999. évi CX. tv. a tárgyalásról lemondás intézményeit.

A 2001. évi XXXI. tv. bűnüldözési célú titkos információgyűjtésre hatalmazta fel az ügyészséget, továbbá újraszabályozta a büntetés-végrehajtási felügyeleti jogkört.

A magánjogi és közigazgatási jogi tevékenység – más ellenőrző és törvényességi felügyeletet ellátó szervekkel együtt – a jogvédelmi rendszer része lett.

¹¹¹ <http://www.ugyeszek.hu/tortenet/egyesuletunk+tortenete/tortenet.html>, <https://proiustitiaegyesulet.ewk.hu/>

¹¹² A 42/2005. (XI. 14.) AB határozat leszögezte, hogy a közvádra üldözendő bűncselekmények esetén a vádemelésről vagy annak elejtéséről – a pótmagánvád törvényben meghatározott eseteit kivéve – kizárólag az ügyészség dönthet. Ezt más szerv nem vizsgálhatja és nem kényszerítheti az ügyészséget a vádemeléssel vagy a vád elejtésével kapcsolatos döntésének megváltoztatására. Kizárt, hogy a sértett eljárási jogállásának erősítését célzó pótmagánvád eszközként szolgáljon a közhatalmi szervezetek ügyészséget megkerülő fellépéséhez és ez által az ügyészség alkotmányos jogállásának gyengítéséhez.

Az 1/1994. (I. 7.) AB határozatra figyelemmel a továbbiakban egyes törvények tartalmaztak a magánjogi igényérvényesítéssel kapcsolatos, kereseti jogosítványt megállapító ügyészi hatáskört a közérdek védelmében.¹¹³

Az 1995. évi LX. tv. visszaállította az ügyész fellebbezési jogát az olyan polgári nemperes eljárásokban hozott határozatok ellen, amelyeket vele törvény alapján közölni kellett.

A törvényességi felügyelet terén nagy figyelmet kapott a közigazgatási szervek eljárásainak, határozatainak, az egyesületek és alapítványok működésének ellenőrzése, a cégek törvényességi felügyeletét ellátó cégbíróságok eljárásának kezdeményezése. Az ügyész e jogait számos norma állapította meg: pl. az 1989. évi II. tv. az egyesülési jogról, a Polgári törvénykönyvet módosító 1990. évi I. tv., az 1999. évi LXIX. tv. a szabálysértésekről, az 1989. évi 23. tvr. a bírósági cégnyilvántartásról és a cégek törvényességi felügyeletéről, majd az ezt felváltó 1997. évi CXLV. tv.

Mindezen rendelkezésekkel 2003-ra rögzült az ügyészség szerkezete és feladatköre, amelyek a hatályos jog alapját képező Alaptörvény és az ezen épülő új szabályozások létrehozásáig módosulásokkal érvényesültek.¹¹⁴

LÁSZLÓ NÁNÁSI

THE PROSECUTION SERVICE FROM THE PEOPLE'S REPUBLIC TO THE REPUBLIC

The State Prosecutor's Office, the People's Prosecutor's Office and the Prosecution Service in Hungary from 1945–2003

(Summary)

For the Hungarian prosecution service, 1945 was the dawn of a new era. A couple years later, due to the changed political landscape of the country, the organisational and procedural arrangement that had developed in the 19th century was replaced by a constitutionally new service, the responsibilities of which were also substantially changed. Temporarily, in proceedings concerning war crimes and crimes against mankind, parallel apparatus also operated. In the next decades, the People's Prosecutor's Office, which was

¹¹³ Pl. 1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról, 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól, 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről, 1997. évi XI. törvény a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról, 1997. CXLI. törvény az ingatlan-nyilvántartásról, 1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről, 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről, 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőségről.

¹¹⁴ Lásd a hatályos szabályozást: Alaptörvény 29. cikk, 2011. évi CLXIII. tv. az ügyészségről, 2011. évi CLXIV. tv. a legfőbb ügyész, az ügyészek és más ügyészségi alkalmazottak jogállásáról és az ügyészi életpályáról.

established under the first written constitution of the country, changed in line with the state's political situation. The legal practices that developed in this period remained dominant after the birth of the Republic in 1989, but there were still changes required – these established the prosecution service as a fundamental institution of the rule of law, with set organisation and responsibilities by 2003.